

Fig. 1. Kirken set fra sydøst. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The church seen from the south east.*

VESTER ÅBY KIRKE

SALLINGE HERRED

Vester Åby Kirke nævnes første gang 1304 da Cecilie, enke efter forhenværende marsk Jens Kalv, testamenterede penge til kirken («Ecclesie Aby».¹

Vester Åby optræder ikke i regnskabsbogen over indtægter af landehjælpen 1524–26 og synes således ikke at have ydet bidrag modsat Diernæs (s. 2935), Åstrup (s. 3077) og Vester Skerninge (s. 3145).²

I et stadfæstelsesbrev 1594 blev kirkens part af korn-tiende overgivet til Breide Rantzau til Rantzausholm (nuværende Brahetrolleborg) (1556–1618) på livstid.³ Ved forleningsbrev 1672 blev *patronats-* og *kaldsret* overgivet til Birgitte Trolle, friherreinde til Brahetrolleborg.⁴ Kirken tilhørte baroniet Brahetrolleborg indtil overgangen til *selveje* 1909.⁵

1840–42 undergik kirken en større restaurering foranlediget af kirkeejer Ditlev Christian Ernst Reventlow (1782–1854). På samme tid udskiftedes også størstedelen af kirkens inventar og 27. nov. 1842 blev kirken

genindviet med fremvisning af bl.a. en ny prædike-stol (s. 3054) og altertavle (s. 3044), skænket af samme Reventlow.⁶

Anneksforhold. Efter reformationen, senest 1538, blev Åstrup sogn annekteret til Vester Åby.⁷

Præste- og sogneforhold. Ved sin visitats 1588 bemærkede biskop Jacob Madsen, at den tidligere præst, Mads Nielsen Lollik (†1587), havde været hård imod sin kone Karen, som nu var blevet gift med efterfølgeren, Christen Lauritzen, om hvem Madsen bemærkede: »ung Mand; af middelhøj Vækst, med rødt Skæg, ikke særlig lærd, klangfuld Stemme, prædiker godt».⁸ Ifølge Madsen havde fornævnte Lollik bygget en smuk præstegård; o. 1843 blev den revet ned, og præsten Cæsius Crinitus Inopinatus Krohn lod en ny opføre (jf. s. 3026).⁹

Sagn. Da kirkens norddør engang i middelalderen blev knust af en ildkugle, murede man den til, fordi ingen længere turde gå ind eller ud ad den.¹⁰

Fig. 2. Luftfotografi af kirken set fra sydøst. Foto Sylvest Jensen 1939. – *Aerial photograph of the church seen from the south east.*

Degnen Ejler Madsen (†1692) og hans kone havde ry for trolddom; de forheksede præsten Jens Rosenkilde (†1696), som blev syg, og hans kone, som gik fra forstanden. Præstens medhjælper og efterfølger i embedet, Hieronymus Sparre, vidste dog besked, og sørgede for, at Ejler Madsen ikke længere kunne udøve trolddom.¹¹

Fig. 3. Matrikelkort. 1:10.000. Målt af Johannes Schmidt 1786, tegnet af Freerk Oldenburger 2019. – *Cadastral map.*

Kirken og landsbyen ligger sydligt i det langstrakte sogn, der strækker sig fra skovområderne øst for Brændegård Sø i nord og til Fjællebroen i syd. Bebyggelsen grupperer sig omkring områdets hovedfærdselsåre, Svendborg-Fåborg-landevejen, idet den mest prominente plads, en i omrids oval bakke omtrent midt i byen, er forbeholdt kirken, der dermed indtager en naturlig og dominerende position i landskabet. Terrænet falder stejlt mod syd og vest, men svagere nord for kirken, hvor landevejen af samme årsag forløber.

Bakkens skrænter markerede i århundreder kirkegårdens afgrænsning, men i nyere tid er flere udvidelser foretaget. 1891 blev der således mod vest inddraget et areal på 3.000 kvadratalen, der året efter blev planeret og 'tilsæt'.¹² 1955–56 blev en parcelleret udvidelse mod syd gennemført, og 1971 blev urnekirkegården anlagt på et areal købt af præstegårdshaven.⁵

Kirkegårdens hegn og indgange. Som følge af terrænets bratte fald mod syd er det gamle hegn endnu

bevaret som afgrænsning mellem den ældste del af kirkegården og de senere udvidelser. Skellet udgøres nu af en stejl, af kampesten sikret skrænt, der fortsætter vest om kirken, hvor en rampe mellem den vestre udvidelse og kirkens indgang er etableret; stensætningen, der i sin nuværende form er fra 1963 (jf. ndf.), krones af en lav tujahæk. Mod øst er anlagt et stendige, mens hegnet mod landevejen består af en muret markstensmur, begge forløb suppleret af bøgehække. Afgrænsningen af de yngre dele af kirkegården består derimod af et trådhegn, der efterhånden helt er omsluttet af navr-, liguster- og bøgehække.

Til kirkegården eksisterer en række åbninger og indgange, hvoraf de primære udgøres af ganglågen samt køreporten ud mod Præstegårdsvejens nordlige gren. Førstnævnte består af en ældre, sortmalet jerntremmefløj, der er ophængt mellem granitpiller, og som via en trappe er forbundet med kirkegårdens ældre sektion. Køreporten vest herfor, der flankeres af lavere ganglåger, er udført af Erik Heide 2008 (fig. 4). Lågerne af cortenstål i gennembrudt arbejde er ophængt mellem ældre granitsøjler med tagformet afslutning, idet formgivningen er inspireret af 'kirkens gavle og træerne langs vejen'. Samme kunstner har givet form til en granitflise med et indlejret,

ringformet bronzestykke, der symboliserer evigheden. Flisens placering inden for lågen markerer den plads, hvorfra kisten overføres til rustvognen. En ældre køre- og ganglåge i kirkegårdens nordøsthjørne består af trætræmefløje ophængt på granitpiller, mens en tilsvarende, hvidmalet kørelåge på træstolper er opsat vest for ligkapellet (jf. ndf.); endelig er præstegårdshaven forbundet med urnekirkegården via en trådhegnslåge. Østligst på kirkegården, hvor en cementtrappe mellem den ældre og den nye del af kirkegården blev anlagt ved udvidelsen 1955, er der fri adgang.

†*Hegn*. 1665 blev 16 favne af kirkegårdsmuren 'forfærdiget'.¹³ 1832 trængte en del af stengærdet til omlægning.¹⁴ 1921 ønskedes hegnet om den gamle kirkegård reguleret og omsat og desuden indgangen i vest gjort bredere og en ny jernlåge indsat.¹⁵ En trappeopgang i den østre ende af kirkegården blev anlagt 1922.¹⁵ 1940 og 1943 blev stensætningen langs skrænten mod syd etableret.⁵ Sydskræntens stensætning, der før var opbygget som en lav, lidt tilbagetrukket og lodret mur blev efter en sammenskridning 1963 genrejst med den nuværende, skråt forløbende profil.

†*Indgange*. I årene 1819-20 blev der indsat nye porter og låger.¹⁴ 1879 ønskedes lågen til kirkegårdens 'nordre opgang' fornyet, og 1894 skulle

Fig. 4. Kirkegårdens køreport med låge af Erik Heide (s. 3025). Foto Arnold Mikelsen 2019. – *Carriage gate of the churchyard with door by Erik Heide*.

lågen til præstens have ligeledes fornyes.⁵ Denne indgang er endnu bevaret sydvest for kirken, idet lågen dog er borte.

†*Kirkeriste.* 1667 blev der anskaffet tre 'nye' kirkeriste, herunder lange 'egerækker' med pæle til den østlige rist. Desuden betaltes for oprensning af gruberne.¹⁶

Bygninger på kirkegården. Det nuværende *ligkapel* fra 1972, der blev opført i forlængelse af kirkegårdens udvidelse, er bygget af gule teglsten med et sadeltag af røde vingetegl.¹⁷ Det indre, der står åbent til kip, belyses gennem en række vinduer over indgangsdøren i vest; gulvet er belagt med skiferfliser, og væggene prydes af aftrappede ru-deblændinger. 1993 blev bygningen udvidet mod syd, hvor der blev etableret graverfaciliteter.⁵ Kapellet anvendes nu til maskinrum. Mod sydvest, i kirkegårdens udkant er opført en *redskabsbygning* af sortmalede profilbrædder med tegltag.

Syd for kirken og haven er endnu præstegårdens grundmurede hovedbygning fra o. 1844 bevaret, om end en nedrivning var nært forestående 1955, hvor bygningen var forfalden.¹⁸ Gården bestod tidligere også af en øst- og vestlænge, hvoraf sidstnævnte af bindingsværk som den længst overlevende blev nedrevet 1964;¹⁹ i ældre tider var præstegården dog placeret sydvest for kirken, med indkørslen omtrent hvor Erik Heides låge nu er opsat (jf. fig. 4).

†*Bygninger på kirkegården.* En *kirkelade* med ukendt placering var 1588 'vel ved magt'.²⁰ 1692

oplystes, at der til 'ungdommens undervisning' var blevet opført *skoler* 'på kirkegårdene',²¹ dvs. i Vester Åby og Åstrup. Placeringen af skolen i Vester Åby, der 1800 blev flyttet til en 'grundmuret skolebygning og degnebolig'²² andetsteds i byen, er markeret ved en indskrift i rødmaled relief-versaler fra 1961 på en sten i norddiget:⁵ »Her laa/ Frederik Trolles/ skole fra aar/ 1691–1800«.

Et ældre *ligkapel* beliggende omtrent på det nuværendes plads er første gang nævnt 1913, hvor et bord og en stage ønskedes anskaffet.¹⁵ Udformningen er ikke nærmere oplyst, dog blev 'kapellet og toiletterne' 1961 kalket ud- og indvendig, ligesom døren og andet træværk blev fornyet;⁵ 1962 blev skifertaget repareret.¹⁷ En planlagt istandsættelse 1968 blev sløjet til fordel for opførelsen af det nye kapel (jf. ovf.).⁵

Beplantning. Kirkegården blev 1819–20 af kirkeejeren planeret og forskønnet ved anlæggelsen af 'adskillige kvarterer' samt plantning af dobbelte rækker af træer langs diget.¹⁴ 1832–33, hvor kirkegården fremdeles var beplantet med alléer, ønskedes endvidere planeringer foretaget.¹⁴ 1906 blev en række 'store træer' omkring kirken fældet med henblik på en forbedring af kirkens lysforhold.⁵ 1964 blev kirkegårdsarkitekt Thode, Ærø, kontaktet, idet man bl.a. ønskede at supplere beplantningen med stenhøjsplanter, og to år senere ønskedes 'gennemgående' gange på kirkegårdens gamle sektion.⁵ En brønd finansieret ved indsamling blev anlagt 1922.¹⁵ Desuden indeholder præstegårdshaven mellem kirken og præstegården endnu dele af en rigt varieret flora, der ved havens anlæggelse talte ca. 900 indkøbte planter og buske, herunder flere fra 'det sydlige udland'; særlig markant er det gamle hasseltræ i havens nordlige del.²³

Et monument ved fællesgraven syd for kirken (fig. 5) er udført 1998 af Søren West og er en gave fra Skovgaard-Fonden (jf. *DK Odense* 3046). Den polerede granitskulptur i bløde, forskudte former prydes af et kors og er placeret på en oval brolægning.

Nord for kirkegårdsmuren er ud mod landevejen rejst en mindesten af granit med årstallet »1935«, der markerer tidspunktet for landevejens omlægning.

Fig. 5. Granitskulptur af Søren West (s. 3026). Foto Arnold Mikkelsen 2019. — *Granite sculpture of Søren West.*

Fig. 6. Ydre set fra sydvest. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Exterior seen from the south west.*

BYGNING

Kirken er i sin kerne en romansk bygning, hvoraf kun skibets vestlige del endnu eksisterer. I gotisk tid blev kirkens formodede $\dagger$ kor og den halvrunde $\dagger$ apsis erstattet af et langhuskor med ret afslutning i øst, og desuden blev skibet forlænget mod vest. I senmiddelalderen opførtes nordkapellet og kirkens hvælv. Tårnet er fra 1591–98, hvor det afløste et ældre $\dagger$ tårn af træ, og senest er den søndre korsarm opført 1842, idet et eftermiddelalderligt $\dagger$ våbenhus ved sydsiden blev nedrevet. Kirken er orienteret med en svag, nordlig afvigelse.

Af det romanske anlægs *grundplan* består kun skibets vestlige del, hvilket svarer til skibets 2. fag fra øst, der har en bredde på godt 8,5 m. Den omtrentlige vestafslutning markeres på kirkens nordside af en lodfuge, der korresponderer med en ændring i sokkelens udformning (fig. 65), mens der over loftet ses en svag revne i bagmuren. For østpartiets vedkommende er kirken stort set op-

slugt af senere udvidelser. Kun er i det stående murværk over loftet ud for gjordbuen mellem kor og korskæring rester af skibets østhjørner, der viser, at skibet har haft en udstrækning på ca. 15 m (fig. 67–68). Genanvendelsen af krumhugne sokkelkvadre i langhuskoret viser endvidere, at kirken var udstyret med en halvrund $\dagger$ apsis, og formentlig var der et nogenlunde kvadratisk $\dagger$ kor mellem denne og skibet.

Materiale og teknik. Bygningen er rejst på et fundament af store marksten, hvorpå hviler en ca. 52 cm høj *profilsokkel*, som nævnt hugget til krum form under $\dagger$ apsis; profilen er udformet som en kraftig vulst over hulkel og rille (s. 2934, fig. 1). Herover er murene opført af *rå kamp*, ude og inde, mens kirkens hjørner må formodes at have været sat af hjørnehugne *kvadre*, hvoraf en stor del synes at være genbrugt i skibets gotiske udvidelser (s. 3029); endelig synes vinduesstikkene at have indeholdt *frådsten*.²⁴ Skibets facader var fra

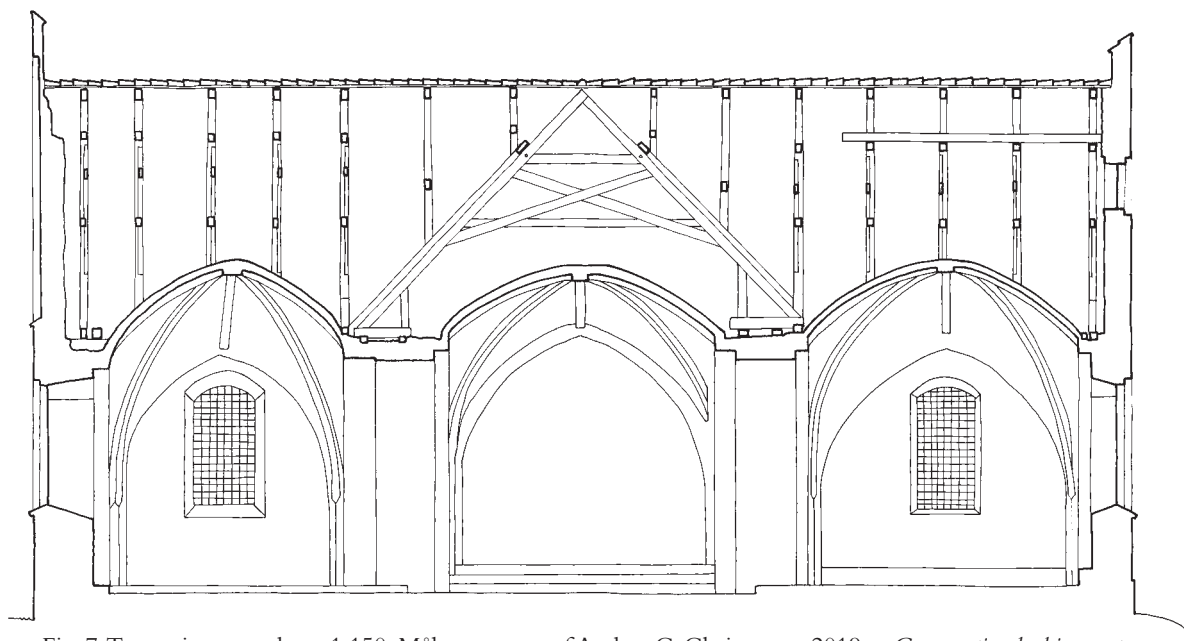

Fig. 7. Tværsnit set mod øst. 1:150. Målt og tegnet af Anders C. Christensen 2019. – *Cross section looking east.*

start behandlet med et udglattet mørtellag, mens bagmurene var udjævnet med et tyndere pudslag. På sidstnævnte er der adskillige kalklag.

†Søjleportaler(?). Som følge af kirkens udvidelse mod vest er den romanske †norddør nu at

finde omtrent midt i langhuset, nær nordkappellets vestfacade (fig. 11), mens forholdene i syd er sløret som følge af nedrivningen af et †våbenhus (s. 3038). Den rundbuede åbning i nord, der over knap 2 m bryder sokkelen, er blændet med

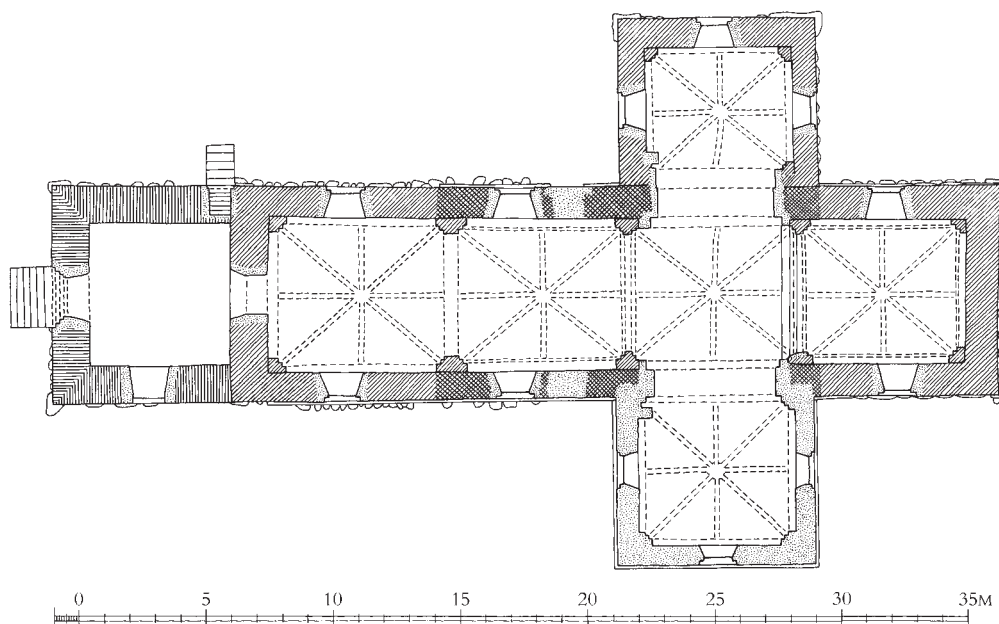

Fig. 8. Plan. 1:300. Målt af Lars Mindedal 1986, suppleret og tegnet af Anders C. Christensen 2020. Signaturforklaring s. 9. – *Plan. Key on p. 17.*

røde teglsten i flugt med bagmur og facade og kan som konsekvens heraf kun erkendes som en udvendig kontur. Døråbningens store bredde åbner for den mulighed, at der var tale om falsede vanger beregnet til søjler. Herfra stammer muligvis den søjlebase og den kapitæl/base, der nu er opstillet foran kirkens indgang i vest (fig. 9-10). Begge er af granit og fremstillet med henblik på hjørneplaceringer, idet der kun er dekorationer på to af de fire sider. Alle motiverne er dog forvitrede i større eller mindre grad. Den søndre (22×27×27 cm), der har form som en base med små ansigter som hjørneknopper og svagt markeret skafring, har på den nu vestvendte flade nederst en lilje under diagonalt krydsende streger. Den nordvendte side prydes muligvis af en palmet eller et andet, vegetativt ornament.

På det nordligt placerede kapitæl eller base (20×24,5×24,5 cm) træder skafringen tydeligere frem, hvorunder ses mindre, skarptryggede hjørneknopper. Fladerne dekorerer af identiske motiver, der – såfremt der er tale om en base – antager form af et dobbelt bueslag og herunder muligvis en palmet, hvis bladflige udgår fra et cirkulært midterled. Delene er muligvis identiske med to af

de tre stykker romansk granitskulptur, to kapitæler og en base, der 1962 var placeret i en stensætning ud for søndre korsarms sydvestlige hjørne.²⁵ Alle var dekorerede på to af de fire sider. Det ene kapitæl var udsmykket med foldeværk, mens det andet var et trapezkapitæl med udvisket slyngværksdekoration. Basen var terningformet med spor af hjørnehoveder, hvoraf det ene var delvist bevaret. Fragmenterne var efter lokale udsagn at dømme fundet syd for kirkegården, på tomten for den tidligere tpræstegård, der var nedrevet o. 1843 og erstattet af den nuværende. Om formen på kirkens oprindelige *vinduer* vides intet, kun at stikkene muligvis var sat af frådsten (jf. ovf.).

Senmiddelalderlige tilføjelser og ændringer. Kirken blev i sengotisk tid udbygget med et nyt østparti, et nordkapel samt en vestforlængelse; hele kirkens indre blev desuden overhvalvet. Om kronologien kan blot siges, at kapellet – den nuværende nordre korsarm – er yngre end langhuskoret.

Ombygningen af østpartiet, dvs. opførelsen af det nye *langhuskor*, skete efter nedrivningen af apsis, kor og hovedparten af skibets østgavl. Det nye kors flankemure blev herefter opført i forlængelse af skibets og i en længde af ca. 7,5 m, hvorved det

Fig. 9-10. 9. Romansk kapitæl eller søjlebase (s. 3028). 10. Romansk søjlebase (s. 3028). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – 9. *Romanesque capital or column base*. 10. *Romanesque column base*.

nye kor udgjorde en tredjedel af kirkens samlede længde. Koret er funderet på kraftige marksten, og herover er murene rejst i samme teknik som skibets og med genanvendelse af materialer fra de nedrevne bygningsafsnit: de romanske profil-sokkelsten, hovedsagelig fra apsis, korets granit-hjørnekæder og murenes rå kamp; i bagmurene er som supplement anvendt teglbrokker (jf. fig. 69). En enkelt sokkelsten under østfacaden udgøres desuden af en kampesten med ubenyttede kilehuller til kløvning. I østgavlen synes at være svage spor af et $\dagger$ vindue, hvis form dog er utydelig. Gavltrekanter er ombygget i nyere tid (s. 3038) og kamtakkerne ommuret 1921.²⁶

Nordkapellet, der omtrent er kvadratisk i grundplan, blev opført ud for skibets østfag, hvor nordmuren blev nedbrudt (fig. 15-16). Materialet er rå kamp med hjørner af tegl på et fundament af kampesten, der under hjørnerne antager betydelig størrelse. Bygningsafsnittet er uden egentlig sokkel, idet der kun er anvendt enkelte, profilere-

Fig. 11. Udsnit af skibets nordmur med spor af $\dagger$ dør (s. 3028). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Detail of north wall of nave with traces of $\dagger$ door.*

Fig. 12. Udsnit af skibets sydmur med spor af $\dagger$ dør (s. 3028). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Detail of south wall of nave with traces of $\dagger$ door.*

de sokkelkvadre udflyttet fra skibet og nu anbragt ved hjørnerne, bindige med facaderne; flankemurene afsluttes af en falsgesims. Trekantgavlens blændingsprydede facade, der krones af kamtakker, er til gengæld helt af munkesten, hvorimod gavlens bagmur er opført i en blanding af rå kamp, røde munkesten og teglbrokker (fig. 18). Den velbevarede gavldekoration krones af 11 kamtakker og består centralt af tre slanke højblændinger i gavlens fulde højde, den midterste og højeste afsluttet med spærstik, de to øvrige med fladbuget stik. På hver side er facaden etagedelt af et dobbelt savskifte under en glat båndblænding, hvorunder er fem højblændinger. Disse afsluttes foroven af trappestik i øst og forsænkede hængestave i vest, de to yderste i halv højde dog begge med trappestik. På gavlens øvre del er der en cirkelblænding under en rudestillet trappeblænding (fig. 17 og 71). Midterblændingens øverste del var oprindeligt gennembrudt og fungerede som $\dagger$ glug, men er nu blændet med gule teglsten i normalformat.

Dette kan være sket på samme tid som opsætningen af gavlens muranker, hvis forskud markerer åbningens bund. Kapellets indre belyses af tre vinduer, alle udviddede eller nyere, og overdækkes af et lidt yngre hvælv (jf. ndf.).

Skibets *vestforlængelse*, der blev opført efter en fuldstændig nedrivning af den oprindelige vestgavl, er jævnbreddt med det romanske skib og forøgede kirkens længde med 8 m. Udbygningen kan være sket i den senere del af middelalderen, men fraværet af daterende enkeltheder vanskeliggør en tidsfæstelse. Materialet er hovedsagelig rå kamp og i mindre grad teglbrokker, der navnlig ses i den velbevarede, vestre taggavl, hvor endvidere små sten er stukket ind i den våde mørtel omkring de store marksten. Sokkelen udgøres mod nord af et let fremspringende, groft udformet led over de kraftige syldsten, mens de romanske profilsokkelsten en genanvendt i syd. Også de romanske hjørnekæder er flyttet ud (fig. 66). Gavltekanten, hvis murtykkelse er reduceret i form af en mindre

tilbagetrækning nederst på gavlen, er som nævnt nogenlunde uberørt, dog er gavlspidsen ommuret ved tårnets opførelse (s. 3032).

Hvælv. Kirkens middelalderlige hvælv, fire fag i langhuset og et i nordkapellet, er teknisk set kun i mindre grad indbyrdes afvigende og må anses for at være nogenlunde samtidige, hvilket formentlig betyder et opførelsestidspunkt o. 1500. Alle er otte delte med halvstenskipper og halvstensbrede ribber, der hviler på dobbeltfalsede væg- og hjørnepiller. Gjord- og skjoldbuer er spidsbuede og helstensbrede undtagen skibets vestlige gjordbue, der er to sten bred. Ribbernes vederlag udgøres af et eller to på pillerne diagonalt stillede og retkantede skifter, dog ikke i nordre korsarm og vestfaget, hvor ribbernes nederste skifte blot er affaset nedefter. Kappernes fødselslinjer markeres i langhusets hvælv af et let udkragende skifte, der i korsskæringsfagets nord- og sydside er forsvundet ved senere ombygninger (s. 3038, jf. fig. 49); dette er formentlig også tilfældet i vestfaget. Over

Fig. 13. Udsnit af korets østgavl med genbrugte kvadre fra $\dagger$ apsis, set fra nordøst (s. 3029). Foto Arnold Mikkelsen 2019. Detail of east gable of chancel with re-used ashlar from $\dagger$ apse, seen from the north east.

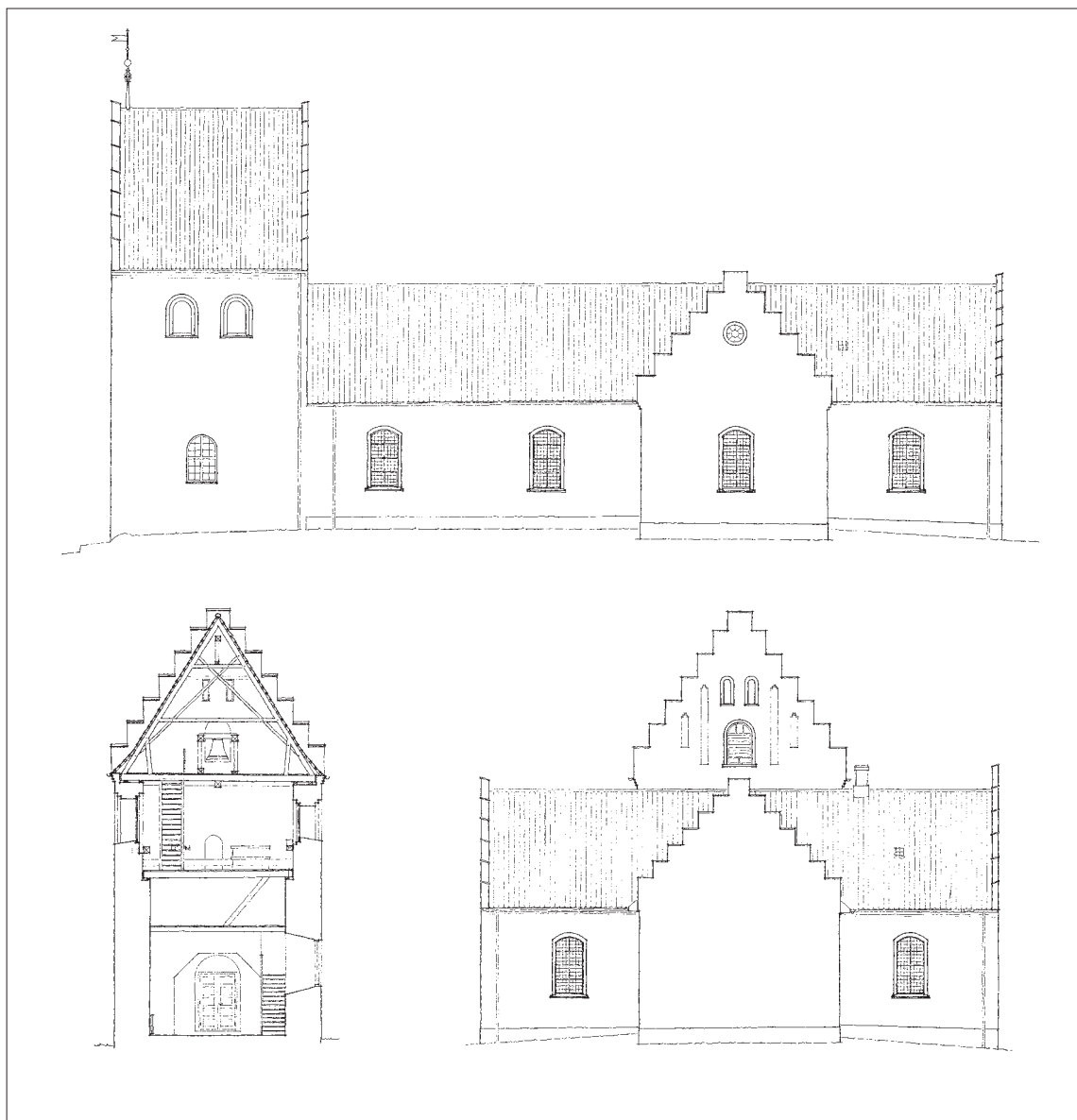

Fig. 14a-c. a. Opstalt af sydfacade. b. Tværnit gennem tårnet set mod øst. c. Opstalt af østfacade. 1:300. Målt og tegnet af Lars Mindedal 1986. — a. *Elevation of the south facade. b. Section through tower looking east. c. Elevation of the east facade.*

loftet har korets og korsskæringens hvælv skarpt indskårne, stejlt stigende og puklede kapper, mens skibets to vesthvælv er højere, men med knap så indskårne kapper. Hvælvet over nordre korsarm er derimod fladere med en nedre, ringmuret forstærkning samt ansats til overribber eller trinsten. Udformningen af kirkens hvælv svarer dermed nøje til en lang række samtidige hvælv i området,

f.eks. i Skårup, Tved og Kirkeby (s. 1757, 1838, 2073). 1887 var hvælvene på oversiden 'afpudset med cementkalk'.⁵

Eftermiddelalderlige tilføjelser. Opførelsen af tårnet blev, som nævnt af Jacob Madsen, påbegyndt 1591-92, men først afsluttet godt syv år senere, i 1598.²⁷ Det er opført på et fundament af kraftige marksten og i forlængelse af skibets flanke-

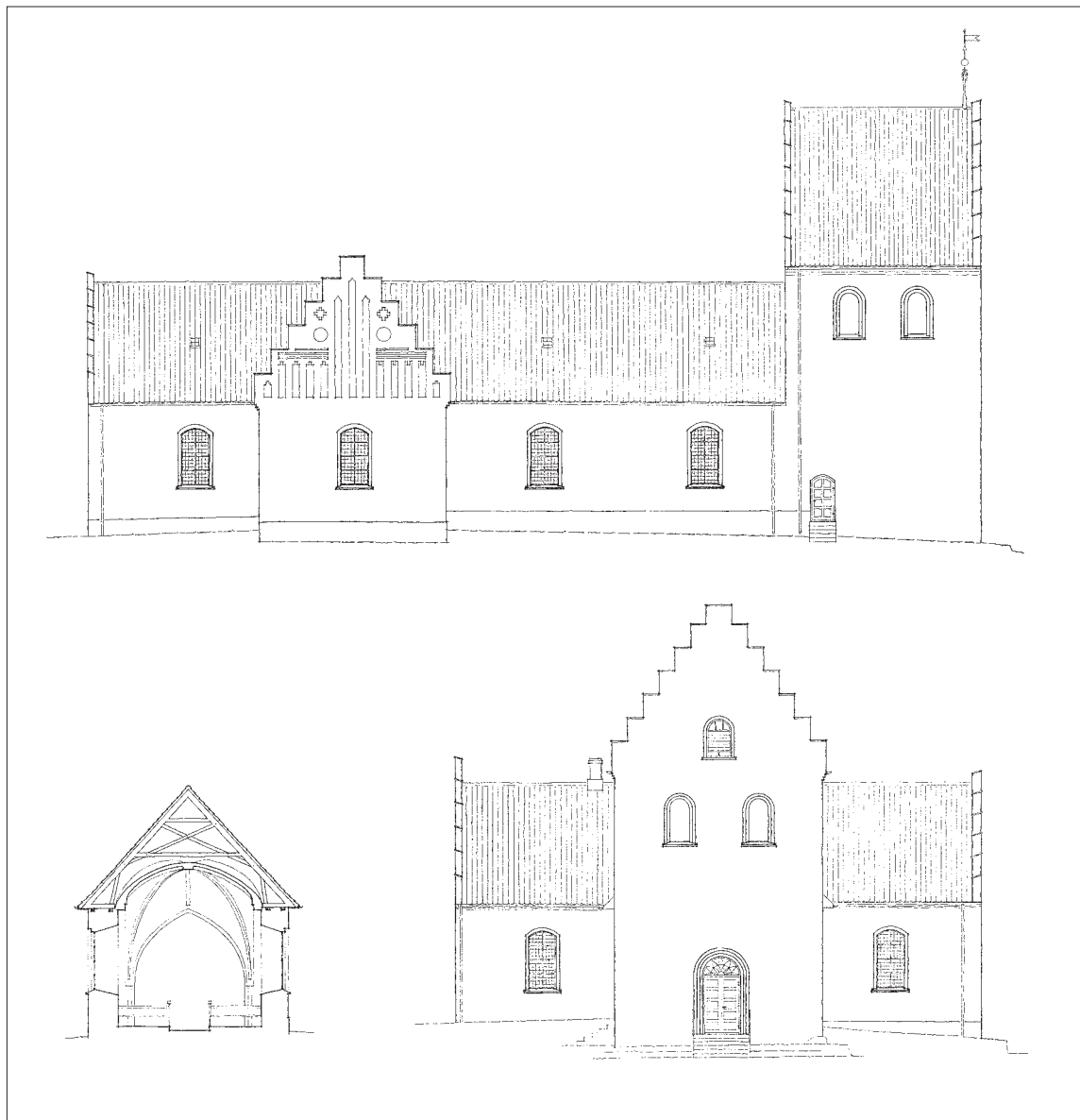

Fig. 14d-f. d. Opstalt af nordfacade. b. Tværsnit gennem skibet set mod vest. c. Opstalt af vestfacade. 1:300. Målt og tegnet af Lars Mindedal 1986. – a. Elevation of the north facade. b. Section through nave looking west. c. Elevation of the west facade.

mure, hvorved grundplanen i det indre udgør et kvadrat på godt 5,5×5,5 m. Østsiden hviler på det forlængede skibs vestgavl, og materialet i den forholdsvis lave tilbygning med gavle i øst og vest er for underdelens vedkommende rå kamp med hjørner af teglsten, mens de øverste to etager – det øvre mellemstokværk samt tagrummet, det nuværende klokkestokværk – er af røde tegl

i munkestensformat (7-8×12-13×27 cm). Gentagne reparationer og skalmuringer af syd- og vestfacaderne har dog reduceret det oprindelige materiale betragteligt, således at store partier nu består af teglsten i normalformat.

Det fladloftede tårnrum må formodes fra starten at have stået i forbindelse med skibet, men den nuværende, rundbuede dør hertil er ombyg-

get, sandsynligvis 1842, hvor rummet blev om-dannet til våbenhus og vestportalen opført (s. 3038). Også det rundbuede vindue i syd er fra nyere tid. Tårnrummets vægge og bjælkeloft er pudsede og hvidtede, og langs syd- og østvæggen er der via en trætrappe adgang til orgelpulpituret over skibets vestende.

Opgangen til tårnets øvre stokværk er ligeledes etableret 1842. Adgangen er henlagt til en udven-

digt placeret underdør med fladbuet overdækning østligst i nordfacaden, hvis stik og vanger er af gule normalsten. Herfra tilgås en ligeløbstrappe dækket af stigende fladbuestik, som står i forbindelse med det lavloftede, nedre mellemstokværk. Her er der i sydvæggen en rest af den oprindelige *tdør* af røde munkesten i form af en niche med fladbuet overdækning (fig. 21). Den 75 cm brede åbning, der nu er blændet i flugt med facaden,

Fig. 15. Nordkappellets indre set mod nord (s. 3030). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Interior of north chapel looking north.*

forløber lige og stejlt stigende gennem murlivet, hvor overdækningen udgøres af syv fladbuede stik. I bagmuren måler åbningen ikke under 285 cm i højden. Døren kan have stået i forbindelse med et muret *†trappehus(?)*, hvis udstrækning antydes af en lodfuge på sydsiden, eller alternativt en *†fritrappe*.

I forlængelse af ligeløbstrappen er der via en tømret trappe forbindelse til det øvre mellem-

stokværk. Her hviler bjælkelaget på tilbagetrækninger i murværket mod nord og syd, og murene holdes ved hjørnerne sammen af i alt fire gennemgående ankerbjælker, hver med dobbelte forskud i begge ender. Etagen, der må formodes i en periode at have fungeret som (*†*)klokkestokværk, har mod nord, vest og syd dobbelte, rundbuede glamhuller med ydre, dobbelt fals og enkelt fals mod det indre. Mellem de vestlige glamhuller er

Fig. 16. Nordkapellet set fra nordøst (s. 3030). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *North chapel seen from the north east.*

Fig. 17. Nordkappellets trekantgavl (s. 3030). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Pediment of the north chapel.*

opsat jernankre med initialerne »C D R/ 1765«, dvs. Christian Ditlev Reventlow (jf. s. 3038). Fra stokværket er der i østmuren, det forlængede skibs vestgavl, adgang til skibets loft gennem en fladbuet åbning med lige gennemløbende vanger.

En tømret trappe langs nordvæggen fører til tagrummet, det nuværende klokkestokværk, der har et centreret og rundbuet glamhul i hver af de kamtakkede trekantgavl. Mod øst flankeres glamhullet på hver side af en højblænding med trappestik, der atter på ydersiden suppleres af en i udformning tilsvarende, men lavere blænding med højere liggende bund. Lydhullet krones af to glugger, rundbuede og falsede i det ydre, indvendig med rektangulær form (fig. 19 og 72). Den vestre trekantgavl er glat, idet den i nyere tid er ommuret

med gule- og rødflammede teglsten i normalformat. Muligvis skete det 1830, hvor den 'vestre gavl og taget, både ind- og udvendig' blev repareret.²⁸ Kamtakkerne blev formentlig ommuret 1921.¹⁵

Omdannelsen til korskirke blev en realitet 1842 med opførelsen af den *søndre korsarm*, hvis datering er indridset på en sokkelsten under sydvesthjørnet: »MDCCCXLII«. Korsarmen, hvis grundplan og dimensioner nøje svarer til pendanten i nord, idet murtykkelsen dog er reduceret, er bygget af gule teglsten i normalformat over en granitkvadersokkel. Flankemurene afsluttes foroven af en falsgesims mens trekantgavlen, der har et cirkulært og falset vindue, krones af kamtakker. Det indre, der dækkes af et otteadelt hvælv svarende til kirkens øvrige, belyses gennem tre

Fig. 18. Nordkappellets trekantgavl set fra loftet (s. 3030). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Pediment of north chapel seen from the loft.*

fladbuede vinduer i henholdsvis øst, syd og vest. Forbindelsen til korsskæringen blev etableret ved gennembrydningen af skibets sydmur og opførelsen af en spidsbuet og falset arkade. I forlængelse af byggeriet blev også arkaden mod nordre korsarm ommuret, ligesom kirkens adgangsforhold blev ændret (s. 3038).

†*Tårn*. 1588 var der ifølge Jacob Madsen et »Torn met Træværk paa, vil tage det neder oc mure det met Brantmur«. ²⁹ Placeringen af det her omtalte brædebeklædte tårn eller klokkestabel fremgår dog ikke af beskrivelsen, men må formodes at have været på det nuværende tårns plads.

Fig. 19. Tårnet set fra sydøst (s. 3032). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Tower seen from the south east.

Et *†våbenhus* er første gang nævnt 1664, hvor der leveredes en bjælke til dette,¹³ og atter 1828, hvor nogle planker måtte indlægges i loftet.¹⁷ Det var opført på ukendt tidspunkt ved kirkens sydside, hvor det blev revet ned forud for søndre korsarms opførelse 1842. Byggemateriale og den eksakte placering kan på nuværende grundlag ikke fastlægges med sikkerhed, men en reparation af den øvre del af skibets mur ud for det midterste hvælv antyder en placering her, hvor man fortsat har kunnet benytte den romanske *†syddør*.

Eftermiddelalderlige reparationer og ombygninger. Kirkeejeren blev 1722–24 gentagne gange pålagt at udføre en istandsættelse af kirken.³⁰ I 1760'erne udførtes tilsyneladende en større istandsættelse, der for bygningens vedkommende dog kun indikeres af tårnets murankre (s. 3036, jf. s. 3042). En hovedreparation foretoges 1775,³¹ og i løbet af 1792 blev tårnets murværk 'udspækket', dvs. huller og revner udfyldt med mørtel og puds.³² 1830'erne ønskedes tårnets loft omlagt.²⁸

Kirkens storstilede *istandsættelse 1842* omfattede – foruden opførelsen af den søndre korsarm – en omlægning af adgangsforholdene, der nu blev henlagt til et nyindrettet våbenhus i tårnrummet, idet kirkens ældre *†våbenhus* blev revet ned (jf. ovf.).⁵ Som følge heraf blev nye døre indsat i vest og på tårnets nordside (s. 3040 og 3034). I kirkens indre blev formentlig også en reparation af arkaden mellem korsskæringen og nordkapellet udført. Bredden på den nordre gjordbue blev betragteligt forøget, ligesom vanger og stik blev ommuret og et afrettende pudslag påført. Ombygningen af korets én sten tykke gavltrekan, der har glat, kamtakket facade, alt udført med teglsten af munkestensformat i krydsskifte, kan være foretaget ved samme lejlighed eller o. 1888, hvor en stor revne indvendig i korets gavlmåtte udfyldtes.³³

1865 var der en revne i 'buen mellem koret og kirken', dvs. gjordbuen, og 1870–71 var en reparation af tårnets sydvestre hjørne nødvendig.³⁴ 1888 behøvede kirken tilsyneladende en hovedreparation, navnlig for tagets vedkommende.³³ 1921 blev kamtakkerne på sydgavlen ommuret og østgavlen tillige repareret, muligvis også kamtakkerne her.¹⁷

Ved *istandsættelsen 1987* (Lars Mindedal Tegnestue, Svendborg) blev hele kirkens tag udskiftet, gavlkammene belagt med vingetegl og kirkens facader afrenset og nykalket.

En *istandsættelse 2011* (Krogh Madsens Tegnestue, Odense) omfattede murværket på tårnets gavle samt murankre, tagbeklædning og vindfløj.

Gulve. Korgulvet er belagt med oktagonale, gule og mønsterlagte fliser suppleret med mindre, grå fliser med kvadratisk form. Korets tre trin er af gule normalsten. Gulvene i skibet, nordre korsarm og tårnrummet består af kvadratiske, gule og

grå fliser i skaktavlemønster, mens der er udlagt bræddegulv under stolene og i søndre korsarm.

†*Gulve*. Kirkens gulve var i perioden 1828–39 flere steder nedsunket, bl.a. i koret, hvor enkelte ‘fliser’ var optrådte og løse.²⁸ 1879 var gulvet i kor og knæfald blevet fornyet ‘uden synets initiativ’. 1892 var korets belægning dog stærkt angrebet af

svamp og ønskedes omlagt med fliser, knæfaldets atter med planker.³⁵ 1915 var fliserne i gangen, der var dækket af en kokosmåtte, ‘gamle og vanskelige at holde rene’, og 1917 var gulvet foran alteret atter råddent.¹⁵ 1918 blev der lagt nyt gulv og et tæppe foran alteret.⁵ Under stolene var der 1928 ‘fodbrædder’, der ønskedes udskiftet med

Fig. 20. Tårnet set fra vest (s. 3032). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Tower seen from the west.*

Fig. 21. Tårnets øvre mellemstokværk med ældre glamhuller i tårnets sydmur samt †syddørens stik (s. 3034). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Upper intermediate storey of tower with older belfry lights in the south wall of the tower and the arches of the †south door.*

regulært bræddegulv.³⁶ 1979 blev fernislagene på plankegulvet under stolene afrenset.

Døre. Tårnets rundbuede og falsede vestportal, den rundbuede dør i skibets vestgavl samt tårnets norddør er alle fra 1842, hvor adgangsforholdene blev ændret som følge af †våbenhusets nedrivning (s. 3038).

Vinduerne, der alle er fra 1908, har fladbuet overdækning med fals i det ydre og indre smig, idet tårnrummets vindue dog er rundbuet. Tre år tidligere var fremsat ønske om indsættelsen af spidsbuede vinduer, idet der blev klaget over kirkens dårlige lysforhold, der i første omgang blev søgt forbedret ved fældningen af en række træer i kirkens nærhed (jf. s. 3026). Vinduerne i kor, skib og korsarme har alle småsprossede jernrammer, mens tårnrummets vindue har en træramme med sprosser. Indgangspartiet afsluttes foroven af et halvcirkulært vindue med sprosser af form som en halv

roset, og i tårnets glamhuller er der trærammer med brede jernjalousier. 1870 ønskedes †vinduesrammerne af træ malet i en 'ikke for mørk' farve.³⁷

Tagværker. Langhusets fyrretagværk er opsat i nyere tid, idet et par enkelte egetræsspær og -stivere dog formentlig stammer fra et ældre tagværk. I de vestlige fag ses yderligere enkelte krydsbånd af eg. To murremme på hver flankemur understøtter spærfodderne, hvori spær og korte stivere er tappet. De 23 spærfag holdes sammen af to hanebånd og krydsbånd.

Korsarmenes tagværker – seks regulære spærfag i nord, fem i syd – svarer til langhusets, idet et par ældre krydsbånd af egetræ er genanvendt i nord.

Tårnets omsatte tagværk består af otte spærfag, hvert med lodrette stivere, to hanebånd samt krydsbånd. Et enkelt spær samt flere krydsbånd er af ældre egetræ, men ellers er materialet hovedsagelig fyrretræ.

Klokkestolen, af eg, er senest renoveret 1987, hvor enkelte stolper blev erstattet af fyrretræ, idet der før denne reparation var opsat erstatninger i fyrretræ. Stolen består af to parallelle og øst-vest orienterede remme, hver med overliggende leje-bjælker og herimellem krydsbånd. Forbundet af klokkebomme og et par mindre tværremme.

Tagbeklædning. Kirkens tage er belagt med røde vingetegl, der senest er udskiftet 1987.

†*Tagbeklædning.* 1588 var der 'Noget Bly of-fuer Koret.'²⁹ 1664 anvendte en murermester 300 'tagsten' til tagets reparation, men to år senere var taget atter forfaldent, idet der måtte erlægges 2 mark 'for sne af hvælvingen på kirken og kapellet at udkaste'.¹³ 1667 oplagdes 225 nye tagsten, og 1669 blev kappellets tag omlagt; 1670 blev der 'indstukket' nye tagsten, og rygningen fik nye hulsten.¹³ Et 'lidet ubetydeligt stykke blytag' over kirkens østende blev 1775 erstattet af sten, der svarede til tårnets og kirkens.³¹ O. 1967 var tårnets kamme belagt med 'munke' og 'nonner', formentlig dem, der nu er henlagt i tårnets nedre mellemstokværk.¹⁷ 1986 var alle kirkens kamtakker afdækket af støbte cementplader.

Farveholdning. Kirkens facader er hvidkalkede undtagen den genanvendte, romanske sokkel under koret og skibets sydside samt granitsokkelen under søndre korsarm. I det indre er alle vægge hvidkalkede.

Opvarmning. Kirken opvarmes af et naturgasfyr installeret 2013 i graverbygningen. †*Opvarmning.* Kirkens første varmeanlæg, en 'stor ovn', blev opsat 1880 i nordre korsarms sydvesthjørne, hvor der ved borthugning af en del af hvælpillen blev gjort plads til en skorsten. Da ovnen imidlertid ikke kunne opvarme hele kirken ønskedes en ny installeret i søndre korsarm, hvilket skete 1887, i rummets nordvesthjørne.⁵ 1914 var den ene ovn ude af funktion, men ovnene kunne ifølge synets notater i det hele taget ikke formå at opvarme hele kirken, ligesom de afgav en generende røg. Af samme årsager ønskedes ovnene erstattet af et nyt varmeapparat, der endelig blev rekvireret 1920 (Hess Jernstøberi, Vejle).³⁶ 1936 blev der i en formentlig da anlagt fyrkælder vest for nordre korsarm installeret et lavtryksdampanlæg, hvis kedel blev udskiftet 1963,³⁶ idet hele anlægget

Fig. 22. Tårnets vindfløj (s. 3041). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Weather vane of the tower.*

1967 blev omdannet til vandopvarmningsanlæg.⁵ Kælderen blev renoveret 1995, hvor et nyt, olie-fyret anlæg blev installeret.⁵

Vindfløj. Tårnet krones af en fløjstang med kugle og øverst en fane med initialerne »Gr R«, der formentlig henviser til slægten Reventlow til Brahetrolleborg, kirkens tidligere ejere (fig. 22, jf. s. 3023). 1969 faldt fløjstangen ned, men blev genopsat 1970 under medvirken af tømrer Holger Pedersen, Vester Åby. 1858 var fløjstangen af træ.³⁸

Fortov. Rundt om kirken strækker sig en bred, cementeret brolægning – muligvis den samme, der 1889 ønskedes erstattet af sten.³³

†*Kalkmalerier.* O. 1800. Ved kirkens kalkning 1976 fremkom på korets østvæg rester af *draperier*, der har omsluttet altertavlen. Fragmenterne iagttoges to steder, i korbhvælvets kappeflige omkring den nordøstlige hvælpille omtrent 2 m over vederlaget. Her fandtes grå farvespor som underlægning for en ultramarinblå udmaling samt tre fjerdedele af en formodet 'opbindingskvast' og derudover rester af et okkergult, 5 cm bredt bånd med rød kontur. Farvesporene blev efterfølgende overkalket.³⁹

Fig. 23. Indre set mod øst før 1933. Foto i Vester Aaby Sogns Folkemindesamling. – Interior looking east before 1933.

INVENTAR

Oversigt. Ældst i kirkerummet er den romanske døbefont. Fra 1500-tallet hidrører en klokke, støbt 1501 af »mvnsson«, mens en mulig *degnestol fra o. 1530 med Gyldenstiernevåben på gavlen i dag findes i Odense Bys Museer. Et dåbsfad af Nürnbergtypen fra o. 1550 er endnu i brug i kirken. To indskriftsplader fra o. 1615 fra en *præstegårdsstol er bevaret og ophængt i kirken; alterstagerne er antagelig fra samme århundrede, og altersættet, der er udført af Simon Matthiesen, Odense, er skænket af Birgitte Trolle 1677.

Fra 1700-tallet stammer en baroklysekrone, skænket af Anna Cathrine Walkendorff 1709. En dåbsengel fra o. 1765, som oprindeligt stod i Brahetrolleborg Kirke, er kommet til kirken 1817. Kirkens sygesæt, udført af Oluf Olufsen Rye, Svendborg, er bekostet 1768 af Christian Ditlev Reventlow og Charlotte Amalie Holstein og deles med Åstrup Kirke. To jernbeslåede pengeblokke samt en ligbåre, som i dag opbevares på loftet, må også antages at stamme fra 1700-tallet. En *messehagel fra 1839 er 1986 overgivet til Folkemindesamlingen i Vester Åby. Den ene præsterækketavle er fra 1817, mens en klokke er støbt 1820 af I. C. og H. Gamst. Fra restaureringen 1840-42 stammer alterbordet, alter-

taflen med maleri af August Thomsen, alterskranken, prædikestolen, stolestaderne og orgelpulpituret, og et par alterstager er antagelig fra samme tid. En lysekrone udført 1860-80 blev ophængt i kirken 1976. Oblatæskeden er tidligst omtalt 1862, dåbskanden er fra o. 1860 og en alterkande af porcelæn fra Bing & Grøndahl er fra o. 1875. I koret står en præstestol, antagelig fra 1891.

To alterskåle fra Den Kongelige Porcelænsfabrik er udført o. 1900, mens en syvstige og en messehagel af rødt fløjel kom til kirken o. 1920. Salmenummeretavlerne er udført o. 1930-40. 1933 skænkede Anna Birgitte Frederiksen et alterskrankegitter samt to gelændere mellem kor og skib af støbejern, udført af Hudevad Kunstsmedje. En nyere præsterækketavle i stil med den ældre blev ophængt i våbenhuset 1936. En messehagel udført af Selskabet for Kirkelig Kunst er fra 1967; året efter blev kirkeskibet, bygget af skibsfører H. L. Hansen, Marstal, ophængt. Belysningen i korsarme, våbenhus og på skibets vægge er opsat 1983, mens kirkens yngste klokke, støbt af Petit & Fritsen, Holland, blev skænket af Mary og Niels Simon Jensen 1987.

Farvesætning, indretning og istandsættelser. Siden 1980 står stoleværket i grågrønne nuancer med mørkerøde og brune detaljer; prædikestolen er samme år malet

Fig. 24. Indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Interior looking east.*

i grå og brune farver med enkelte, forgyldte profiler. Den markante altertavle står som oprindeligt i egetræsfarve med forgyldte detaljer. Alt kirkens træværk var tidligere egetræsmalet.

I 1830'erne besøgte maleren Niels Ringe kirken, og det er hans tegninger og afskrifter, som danner grundlag for kendskabet til dele af kirkens senmiddelalderlige inventar: en antagelig senmiddelalderlig altertavle med malerier og indskrifter og nogle herskabsstole fra o. 1500/01 med indskrifter og våbner på gavlene. I det senmiddelalderlige kirkerum fandtes muligvis også en *degnestol* fra o. 1530 med Gyldenstiernevåben på gavlen.

Ved Jacob Madsens visitats 1588 var alteret prydet med den ovennævnte altertavle med indskrifter og malerier fra Lidelseshistorien. En lektorieprædikestol fra 1578, ligeledes med malerier og indskrifter, var opsat på et pulpitur tværs over koret. Desuden var den romanske døbefont placeret i koret, muligvis på et fontepodium, og kirken havde to klokker.

I anden halvdel af 1700-tallet udførtes væsentlige ændringer foranlediget af Christian Ditlev Reventlow: Der blev opstillet nye, malede stole, og et pulpitur med siddepladser for menigheden i skibets vestende blev antagelig også opsat i denne periode.

1840–42 gennemførtes en hovedrestauration af hele kirken, hvor størstedelen af inventaret blev udskiftet. Den gamle altertavle og lektorieprædikestolen blev kasseret, og af nyt anskaffedes alterbordet, altertavlen med maleri af August Thomsen, altersranken med gitter af træ, en døbefont af metal, prædikestolen, stolestaderne og vestpulpituret. Samtidig blev den romanske døbefont udtaget af kirken og dåbsenglen, der var tilkommet 1817, blev reduceret til prydenstand.

1924 blev den romanske døbefont atter placeret i kirken, og 1933 modtog kirken et ornamenteret smedjernsgitter til altersranken, udført af Hudevad Kunstsmedje.

Kirken er senest restaureret 1980, da træværket blev malet.

Alterbordet (jf. fig. 25), 1840–42, 197×70 cm, 98,5 cm højt, er en kasse af træ, samlet af lodretgående brædder. Udført sammen med altertavlen (jf. ndf.).

†*Antependium*, o. 1964, vævet af Kirsten og John Becker, Holte. Grønt med aksmotiv.⁴⁰ Borttaget 1980.⁴¹

†*Alterklæder*. 1) Omtalt 1862, af rødt silkefløjlkantet med guldgalonier forneden.⁵ 2) Anskaffet 1869-70, af rødt fløjlkantet med guldgalonier og tilsvarende kors på midten.⁴²

Alterdugen, 2008, er hvid med kniplingssy, tunget bort med skiftevis alterkalk og kors. Skænket af 'et sognebarn'.⁴³

†*Alterdug*, omtalt 1862, hvid og kantet med kniplinger.⁵

Knæleskammelen er nyere, betrukket med blågrønt klæde.

†*Knæleskammel*, omtalt 1862, betrukket med rødt silkefløjlkantet med guldgalonier. 1868-69 skulle den ombetrækkes med rødt fløjlkantet med guldgalonier. 1881 med rødt plys.⁵

Altertavlen (jf. fig. 25), 1840-42, antagelig udført af snedker Jens Jochumsen fra Bernstorffsminde og med samtidigt maleri af August Thomsen, er skænket af Ditlev Christian Ernst Reventlow i forbindelse med restaureringen af kirken. Tavlen, af eg, er udført i en enkel, nyklassicistisk stil med storfelt med maleri flankeret af pilastre under en trekantgavl med helligåndsdue i strålekrans og kronende kors. Maleriet hviler på en profileret konsol med versalindskrift: »Herre nu lader du din tiener fare i fred/ thi mine øine have seet din frelse/ Luc. 2 Cap. V 29-30.« Tavlen er egetræsbjeldet med forgyldte detaljer, konsollen mørkeblå med forgyldte lister og indskrift.

Tavlen blev angiveligt udført af genanvendt træ fra tvåbenhuset (s. 3038).⁴⁴ Til dens bagside er fastgjort to profilerede låger tilsyneladende uden funktion. De er malet i lyse grågrønne nuancer.

Altermaleriet (fig. 26), 1840, *Fremstillingen i templet*, er malet af August Thomsen; signeret i nederste, venstre hjørne: »A. Thomsen 1840«. Det er udført i olie på lærred og indsat i en samtidig, profileret ramme af forgyldt træ, 167×212 cm, med tilsvarende rundbuet indsats foroven, lysmål 178×132 cm. Rammen kantes af æggstav og har i hjørnerne påsatte bladornamenter hvorimellem englehoveder. På buindsatsens svikler er ligeledes fastgjort to store englehoveder.⁴⁵

Midt i billedet står Simeon, med hvidt hår og skæg, klædt i grå kjortel og lys kappe; han holder Jesusbarnet i armene. Barnet, med krydslagte ben og udstrakte arme, er halvt svøbt i hvidt klæde

med frynser. Th. står Josef, iklædt mørkerød kjortel og mørkegrøn kappe, og Maria med hvidt hovedlin, langærmet, purpurfarvet kjole og mørkeblå kappe; hun har krydset armene over brystet. Tv. for Simeon står Anna i blågrøn, langærmet kjole og orangebrun kappe med løftede arme. I baggrunden ses to mænd, begge med opmærksomheden rettet mod maleriets centrale motiv.

August Thomsen har desuden udført altermalerier i Brahetrolleborg Kirke (1848), Nørre Kirkeby og Falkerslev (DK Maribo 1278 og 1451) samt Øde-Førslev (DK Sorø 536; nu ophængt i skibet).

†*Altertavle*. Antagelig senmiddelalderlig/før 1550 (jf. ndf.), tidligst omtalt af Jacob Madsen 1588: »1 smuk, stor, malet Taffle met Christi Paszis oc Døds Histori«. ⁴⁶ I øvrigt kendt fra en tegning af Niels Ringe fra o. 1830 (fig. 28) (jf. ndf.). Tavlen var antagelig opsat på en *†predella*, ligeledes med *†malerier* (jf. ndf.).

†*Altermalerier*. Niels Ringe gengiver indskrifter og omtaler motiver (fig. 28) på »den gamle maledede Altertavle«: ⁴⁷ I stor- eller midterfeltet, omtalt som »selve Altertavlen«, var en fremstilling af *Korsfæstelsen*. I baggrunden var en by, antagelig Jerusalem, og herunder en malet latinsk minuskelindskrift: »factus est principat(us) eius supe(r) hum(e)ru(m) e)ius« (og herredømmet skal ligge på hans skuldre. (Es. 9,5)).

Predellaen (tavlens »fod eller undersæt«) var prydet med fire malerier. 1) *Bønnen i Getsemane*. Den bedende Jesus og »de førende Disciple« var gengivet med tilhørende minuskelindskrift: »In-tret in co(n)spectu tuo oracio mea quia fact(us) su(m) sicut homo sine adiutorio« (Lad min bøn nå dig (...) for (...) jeg er blevet som en mand uden kraft. (Sl. 88,3,5)).

2) *Tilfangetagelsen*, ikke nærmere beskrevet.

3) *Jakobs Drøm*, »eller rettere hans Udraab efter at været vaagnet af Drømmen, nemlig dette her er et helligt Sted, her er himelens Porte«. Ved maleriet var minuskelindskrift: »pat(er) mi si no(n) potest hic calix tra(n)sire a me nisi biba(m) il-

Fig. 25. Alterpartiet, 1840-42, med altergitter fra 1933 (s. 3050). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Altar area 1840-42, with altar grating from 1933.*

Fig. 26. Altermaleri, 1840, Fremstillingen i templet, af August Thomsen (s. 3044). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Altar painting, 1840. The Presentation in the Temple, by August Thomsen.*

lum Fiat Voluntas tua« (min fader, hvis det ikke er muligt, at dette bæger går mig forbi, men jeg skal drikke det, så ske din vilje. (Matt. 26,42.)).

4) *Nedtagelsen fra Korset*. Maleriet viste »Jesu Af-sjælede Legeme efter at det er nedtaget af Korset og ligger udstragt paa Jorden«; her nedenfor var minuskelindskrift: »foderunt manus meas et ped(e)s meos« (de har gennemboret mine hænder og fødder (Sl. 22,17)).

1669 blev altertavlen istandsat for 6 mk.¹³ 1774 er den omtalt som 'sirlig'.⁴⁸ 1835 bemærkedes, at

tavlen måtte opmales.²⁸ 1840-42 blev den nedtaget og erstattet af den nuværende altertavle.⁴⁹

Datering og proveniens. En præcis datering af tavlen er ikke mulig, men at dømme efter brugen af minuskler har den antagelig været senmiddelalderlig. Malede altertavler blev i senmiddelalderen bl.a. importeret fra Tyskland og Nederlandene,⁵⁰ jf. malede $\dagger$ altertavler i Tømmerup (DK Holbæk 1426) og Vedtofte (Båg Hrd.), samt den bestående tavle i Vejlby Kirke (Vends Hrd.).⁵¹ En efterreformatork datering kan dog ikke udelukkes, og

Fig. 27. Altersæt, 1677, udført af Simon Matthiesen, Odense, og skænket af Birgitte Trolle (s. 3047). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Communion set, made by Simon Matthiesen, Odense, and donated by Birgitte Trolle.

tavlen kunne muligvis henføres til en gruppe af efterreformatoriske altertavler med malede skildringer af Korsfæstelsen eller Kristi Lidelse.⁵²

Altersæt (fig. 27), 1677, udført af Simon Matthiesen, Odense, skænket af friherreinde Birgitte Trolle, enke efter Manderup Brahe (†1666). Kalken, 23 cm høj, har seksstunget fod på tilsvarende

fodplade med gennembrudt rudebort på standkanten. På en af fodtungerne er graveret en krone hvorunder givernes sammenskrevne initialer »BTMB« (Birgitte Trolle og Manderup Brahe) og året »1677«. Til den modstående fodtunge er fæstnet et krucifiks. Ved overgangen til skaftet er påsatte vindrueklaser. Skaftleddene er seks-

Fig. 28. Indskrifter fra $\dagger$ altertavle, antagelig senmiddelalderlig/før 1550 (s. 3044). Note af Niels Ringe, o. 1830, i NM. – Inscriptions from $\dagger$ altarpiece, presumably Late Medieval /pre-1550.

Fig. 29. Oblatæske, tidligst omtalt 1862 (s. 3048). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Wafer box, mentioned earliest in 1862.*

dede, og knoppen er gotisk med rudebosser med versaler, der tilsammen danner navnet »IHESVS« mellem bægerblade. Bægeret er glat og tilføjet se-

nere.⁵³ På fodpladen er to identiske mesterstemp-
ler for Simon Matthiesen, Odense.⁵⁴

Disk, tværmål 14,6 cm, har på fanen et grave-
ret hjulkors og modstående Jesumonogram »ih̄s«. På bagsiden er graveret samme initialer, årstal og krone som på kalken. Sammenlign med altersæt i Rolfsted Kirke fra samme værksted (*DK Odense* 3820).

†*Disk* (?), o. 1820, udført af Bonne Rasmussen Bonnesen, Odense.⁵⁵

Oblatæske (fig. 29), tidligst omtalt 1862,⁵⁶ 9,5 cm høj, tværmål 14,3 cm. Æsken hviler på en cirkulær fod, der er drevet op i et cylinderskaft med smalle profilringe. Skålen er bredere med udadfaldende kanter; låget er kuplet med knop af ben. Se tilsvarende i Åstrup Kirke (s. 3113).

Sygesæt (fig. 30), 1768, udført af Oluf Olufsen Rye, skænket til Vester Åby og Åstrup kirker af Christian Ditlev Reventlow og Charlotte Amalie Holstein. *Kalken*, 10 cm høj, har profileret, klokkeformet fod på fodplade hvorpå graveret indskrift: »givet til Westeraabye, og Aastrup Menigheder Ao 1768«. Knoppen er fladtrykt, bægeret har mundingsprofil og graveret alliancevåben

Fig. 30. Sygesæt, 1768, udført af Oluf Olufsen Rye, skænket af Christian Ditlev Reventlow og Charlotte Amalie Holstein (s. 3048). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Communion set for the sick, 1768, made by Oluf Olufsen Rye, donated by Christian Ditlev Reventlow and Charlotte Amalie Holstein.*

Fig. 31. Alterstager nr. 1, antagelig 1600-tallet (s. 3049). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Altar candlesticks no. 1, probably 1600s.*

for giverne;⁵⁷ under Reventlowvåbenet er Dannebrogordenens kæde. Under foden er mesterstempel for guldsmed Oluf Olufsen Rye, Svendborg.⁵⁸ *Dysken*, 7,5 cm i tværmål, har høj fod med oblatgemme og under bunden er mesterstempel svarende til kalkens. Sygesættet er suppleret med en nyere *vinflaske* af glas.

Alterkande, o. 1875,⁵⁹ fra Bing & Grøndahl, 29 cm høj. Af sort porcelæn med forgyldt kløverbladskors på korpus; tillige forgyldt munding og fod. Kanden har tidligere været benyttet i Åstrup Kirke (jf. s. 3113).

†*Alterkander og vinflasker*. 1) Vinflaske, omtalt 1664, da den blev omstøbt.¹³ 2) Alterkande, omtalt 1862, af messing.⁵

†*Vinskummeske*, anskaffet 1928.⁵

To *alterskåle*, o. 1900, fra Den Kongelige Porcelænsfabrik, 11 cm høje, tværmål 16 cm. Af sort porcelæn med forgyldt kors svarende til alterkanden (jf. ovf.). Har tidligere været benyttet i Åstrup Kirke (jf. s. 3113).

Alterstager. 1) (Fig. 31), antagelig 1600-tallet,⁶⁰ af messing, 20,5 cm høje. Fodplade med kraftig vulst; herover hullet og bredt skiveled. Skaftet har let fladtrykt kugleled og herover balusterformet lyseholder. Sekundær indskrift (»1531«) er indprykket på begge fødder.

Stagerne, som nærmere har udseende af profane bordstager, blev antagelig 1840-42 udskiftet med nr. 2 (jf. ndf). 1989 blev de bragt tilbage til

kirken efter at være blevet indkøbt på auktion.⁶¹ Sml. med alterstager i Gram Kirke (DK Haderslev 799) og Garnisonskirken (DK KbhBy 3 239).

2) (Fig. 32), antagelig 1840-42, af messing, 38,6 cm høje, stærkt profilerede med cirkulær fod, skaft med vaseled og tilsvarende lyseholder. Antagelig anskaffet 1840-42 som erstatning for nr. 1.⁶²

Syvstage, o. 1920, 35,5 cm høj; en Titusstage. Henstår på loftet.

†*Røgelseskar*, middelalderligt, omtalt 1809.⁶³

Messehagler. ★1) (Fig. 33), 1839, af rødt fløjls med rødt for. Kantet med guldgalonier og på ryggen et kors af ægte guldbrokade. Nederst på forstykkets inderside er i kanten skrevet med sort blæk »Vester Aaby Kirke 1839« (fig. 73). Skænket til Folkemindesamlingen i Vester Åby 1986, hvor den endnu opbevares.¹⁵ Hagelen er, på nær mindre huller og stearinstænk, i rimelig stand; den nederste ende af rygkorset sidder løs.

2) (Fig. 34), o. 1920, af rødt fløjls med rødt for, kantet med guldgalonier og med tilsvarende rygkorset.⁵

Fig. 32. Alterstager nr. 2, antagelig 1840-42 (s. 3049). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Altar candlesticks no. 2, probably 1840-42.*

Fig. 33–34. 33. *Messehagel nr. 1, 1839 (s. 3049). Foto Arnold Mikkelsen 2020. 34. Messehagel nr. 2, o. 1920 (s. 3049). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – 33. *Chasuble no. 1, 1839. 34. Chasuble no. 2, c. 1920.

3) (Fig. 35), 1967, fra Selskabet for Kirkelig Kunst, af rødt fløjl med hvidt for. Kantet med en smal bort af guldgalonier; på forsiden er en tilsvarende lodret bort og på ryggen et kors.

Alterskranke (jf. fig. 25), 1840–42, med gitter fra 1933, udført af Hudevad Kunstsmedje og skænket af Anna Birgitte Frederiksen, enke efter rektor Hans Frederiksen (†1932).¹⁵

Alterskranken er opstillet i hesteskoform. Gitteret, af smedjærn, omfatter 13 fag med skiftevis fire og otte tværstivere. Mellem stiverne er spiraloprullet, fliget slyngværk, og de ottedelte fag er i skæringspunktet prydet med strålekrans og midterroset. Skranken afsluttes i hver side af en spinkel mægler med kugle. På håndlisten er indridsede indskrifter: mod nord mestermærke: »H. R. fecit« (Hans Rasmussen gjorde); mod syd

Fig. 35. Messehagel nr. 3, 1967, udført af Selskabet for Kirkelig Kunst (s. 3050). Foto Arnold Mikkelsen. – Chasuble no. 3, 1967, made by the Society for Church Art.

givernes initialer: »AF – HF 1933«. Alt sortmalet med forgyldte detaljer.

Det oprindelige *†gitter*, 1840–42, af mahogni, blev nedtaget 1933.

Knæfaldet, af træ, er gråmalet og beklædt med blågrønt klæde. 1862 var det beklædt med sort klæde og siden med rødt fløj. ⁴² 1964 blev det betrukket med gult uldstof. ⁴⁰

Trappegelændere, 1933, udført af Hudevad Kunstsmedje og skænket af Anna Birgitte Frederiksen sammen med gitteret for altersranken (jf. ovf.). De to gelændere, af smedjern, har lodretgående stivere med volutender hvorimellem nedhængende blomsterornamenter. Alt gråmalet med forgyldt kugle på mægleren. Opsat på hver side af opgangen til koret.

Døbefont (fig. 36–37), romansk, af rødlig granit, 86 cm høj og 82,5 cm i tværmål, en monolit. Fonden, noget forhugget, er et teringekapitel med hjørnehoveder; under de sydøstvendte og sydvestvendte hoveder er skråt forløbende riller. De

mellemfaldende felter indrammes af tovsnoning. Kummen har arkitektonisk udformede arkader med kapitæler under rundstav med tovsnoning; dekorationen afbrydes af fire menneskefigurer, som er anbragt over fodens hjørnehoveder og strækker sig i næsten hele kummens højde. På kummens nordside er et afløbshul. Fonten tilhører en undergruppe af den såkaldte arkadetype, som var udbredt i et større område på Fyn. ⁶⁴ Rustspor omkring kummens rundstav kan indikere, at et *†fontelåg* af metal måske har været anvendt. ⁶⁵

Fonten står i skibets nordøsthjørne lige neden for opgangen til koret. Antagelig 1817, da man overtog dåbsenglen fra Brahetrolleborg (jf. ndf.), blev fonten flyttet til korets sydside. ⁶⁶ Ved restaureringen 1840–42 blev den udtaget af kirken; herefter stod den i præstegårdens have til 1895, hvor den blev placeret uden for Brahetrolleborg Kirke. ⁶⁷ 1924 blev den atter bragt tilbage til kirken. ¹⁵

Fig. 36–37. Døbefont nr. 1, romansk, af granit (s. 3051). 36. Set mod nordvest. 37. Med udløbshul, set mod syd. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Font no. 1. Romanesque. 36. Looking north west. 37. With drainage hole, looking south.*

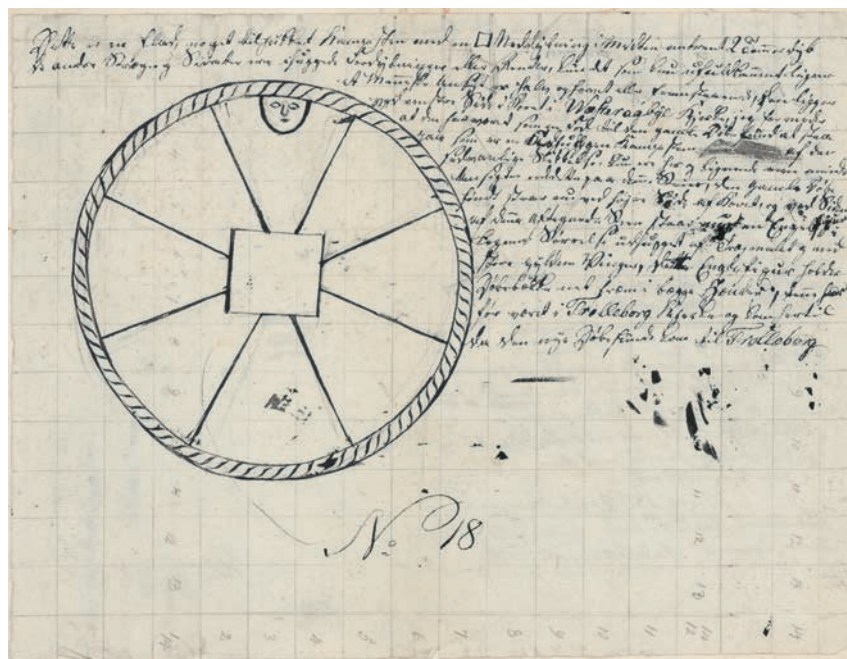

Fig. 38. †Fontepodium, Niels Ringes skitse og beskrivelse, 1830'erne (s. 3052). I NM.
– †Font podium, 1830s.

Tidligere har fonten muligvis stået på et †fontepodium (fig. 38). Den runde, tilhuggede kampesten var ca. 2 m i diameter; langs kanten var en ornamentbort i relief, måske tovsnoning, afbrudt

af et menneskehoved, ligeledes i relief, i stil med døbefontens. I midten var en firkantet fordybning, hvori fonten kunne placeres. I 1830'erne, da Niels Ringe beskrev og tegnede podiet, lå det i korets nordside. Det blev rimeligvis fjernet under restaureringen 1840–42.

Dateringen af †podiet er usikker; ifølge Niels Ringe var det udhugget i stil med den romanske font, men podiets placering og udformning kan tyde på, at det snarest har været udført som en sekundær tilføjelse til den romanske døbefont, eventuelt i forbindelse med dennes formentlige flytning fra en oprindelig placering i vestenden til koret.⁶⁸

2) (Fig. 39), romansk, af granit, 50 cm høj med tværmål 65–70 cm; en ufærdig kumme med påbegyndt skaft eller fod. Kummen blev fundet 1965 ved Munkebro i Vester Åby, men dens proveniens er usikker.⁶⁹ Den ligger nu på kirkegården, umiddelbart foran indgangen til kirken, hvor den benyttes som blomsterkumme.

3) Dåbsengel (fig. 40), formentlig o. 1765, af fyrretræ, 186 cm høj. Figuren hviler på en konsol udskåret som jordbund med et enkelt blad mel-

Fig. 39. Døbefont nr. 2, romansk, hensat på kirkegården (s. 3052). Foto Arnold Mikkelsen 2020. –Font no. 2, Romanesque, placed in the churchyard.

lem fødderne. Englen, i legemsstørrelse, står i kontrapost med vægten på højre ben og venstre ben let bøjet; i de fremstrakte arme bærer den et rundt træfad (tværmål 53 cm). Ansigtstrækkene er markante, håret er opsat i midterskilning fortil, og en lang lok falder ned bag på ryggen. Vingerne med tydeligt udskårne fjer er fastgjort på

Fig. 40. Dåbsengel, formentlig o. 1765, i våbenhuset (s. 3052). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Baptismal angel, presumably c. 1765, in the porch.*

Fig. 41. Døbefont nr. 4, o. 1840–42, hensat på tårnloftet (s. 3054). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Font no. 4, c. 1840–42, placed in the tower loft.*

ryggen ved tappe. Dragten er antikiseret, folderig og opslidset ved venstre lår; nederst kommer de bare fødder til syne. De proportionelt forstørrede underarme og hænder er blottede.

Figuren fremstår med en sekundær, hvid og delvist afskallet staffering. Oprindeligt var den vistnok hvidmalet med forgyldning på hår og vinger.⁷⁰ En markant lodret revne gennem overkroppen er søgt udbedret ved flere restaureringer.⁷¹

Englen stod oprindeligt i Brahetrolleborg Kirke, hvor den i hvert fald 1774 var i brug som døbefont.⁷² 1817 blev den skænket til Vester Åby Kirke, da Bertel Thorvaldsens marmordøbefont blev opstillet i Brahetrolleborg.⁷³ 1840–42 anskaffedes en ny døbefont (jf. ndf.), og englen blev placeret i nordre korsarm 'for at pryde kirkerummet'.⁷⁴ I første halvdel af 1900-tallet blev den

Fig. 42. Dåbsfad, o. 1550, Nürnbergarbejde (s. 3054). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Baptismal dish, c 1550, Nuremberg work.*

hensat under trappen i våbenhuset; den står nu i våbenhusets sydvestlige hjørne.

Ud over Thorvaldsens dåbsengel i Vor Frue Kirke i København (1839, *DK KbhBy* 218) findes dåbsengle endnu bl.a. i Ledreborg Slotskapel (1746–47, *DK KbhAmt* 823) og i kapellet på Holckenhavn (Vindinge Hrd.). Stilistisk kan englen især sammenlignes med dåbsenglen i Kværndrup (o. 1775, s. 2275).⁷⁵

4) (Fig. 41), o. 1840–42, af støbejern, 88,5 cm høj. Foden er dannet af tre fligede blade, samlet ved et fladt kugleled; herover balusterskaft med bladskeider, der løber ud i fire bøjler, som bærer den lave kumme, 44,5 cm i tværmål, med udkraget mundingsprofil. Fonten er stærkt præget af rust, men der findes endnu spor af grøn maling og forgyldning.

Fonten er tidligst omtalt 1862,⁵ men var rimeligvis en del af inventarfornyelsen 1840–42. Den var i brug indtil 1924, da den romanske font blev bragt tilbage til kirken (s. 3051). Henstår nu på loftet.

Dåbsfad, (fig. 42), o. 1550, af messing, 50,4 cm i tværmål. Nürnbergarbejde med drevet fremstilling af Bebudelsen i bunden; omkring bunden er to bånd med minuskelindskrift og yderst en bort

af stemplede liljer. På fanen er ligeledes stemplede ornamenter: yderst en smal bladranke og inderst næsten udpudsede liljer.

Fadet er blot ét eksempel på en stor gruppe af samme type, se bl.a. Vor Frue Kirke i Svendborg (s. 347), Sørup Kirke (s. 464), Stenderup Kirke (*DK Vejle* 1671) og Veksø Kirke (*DK Frborg* 2419).

Dåbskande (fig. 43), o. 1860, af tin, 33,5 cm høj. Vaseformet korpus med svungen hank og låg med rosetknop. En tilsvarende kande har tidligere været i brug i Åstrup Kirke (s. 3116).

Prædikestol (fig. 44), 1840–42, af fyrretræ. Kurven har seks fag med profilerede, glatte fyldinger hvorover en fremspringende profileret håndliste. Den afsluttes forneden af en konkav underbaldakin og hviler på en kraftig seksidet bærestolpe med smalle, højrektangulære fyldinger og profileret fodliste. Opgangen er en trappe med balustergelænder.

Stafferingen fra 1980 er holdt i brune og grå farver med forgyldte profiler. Oprindeligt var stolen malet i grå farver med bronze- og guldstaffering.⁶¹ 1917 blev den egetræsmalet.⁵

Fig. 43. Dåbskande, o. 1860 (s. 3054). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Baptismal jug, c, 1860.*

Stolen er opsat ved den sydøstre pille mellem skib og kor med opgang fra koret.

†Prædikestol, 1578, af lektorietyperen, opsat på et †pulpitur for koret (s. 3061). Omtalt 1588 af

Jacob Madsen: »En smuk Prædikestoel tuert of-
fuer 1 Pulpetur i Choret«. På stolen var indskrift:
»Anno Domini 1578 da vor denne Prædikestol
gjort, da vor Matz Nielsen Lollick Sognepræst

Fig. 44. Prædikestol, 1840–42 (s. 3054). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Pulpit, 1840–42.*

Fig. 45. Indskriftsplader fra $\dagger$ stolestader indrettet o. 1615 til præstegården (s. 3056). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Inscription plates from $\dagger$ pews made c. 1615 to the inhabitants of the parsonage.*

oc Rasmus Holm oc Anders Lang Kirche-Verge.⁷⁶ 1842 var indskriften overstrøget med 'tyk farve', og malerier af »Salvator Mundi« (Kristus som verdensfrelser) og evangelisterne prydede stolen.⁷⁷ Lektorieprædikestole blev opsat i adskillige danske kirker i 1570'erne og 1580'erne (jf. s. 2976 om lektorieprædikestole).

Prædikestolen er formentlig nedtaget sammen med $\dagger$ pulpituret 1840-42.

$\dagger$ Prædikestolsbeklædninger. 1) Omtalt 1869, af rødt fløjl.⁵ 2) Omtalt 1885, af rødt fløjl med guldfrynser. O. 1887 skulle også læsepulten beklædes med lignende guldfrynser.⁵ 3) 1980 var håndlisten betrukket med løst velour, som samme år blev fjernet og erstattet af trælist.⁶¹

Stolestader (jf. fig. 15 og 49), 1840-42, med sekundære, 110 cm høje gavle fra 1945, tegnet af arkitekt Axel Jacobsen.⁶¹ Gavlene har kannelerede pilastre under trekantgavl, og ryglænene har rektangulære, profilerede fyldinger. I skibet er stolene opstillet i to rækker af hver 19 stole, i nordre korsarm i to rækker af hver 14 stole. Yderligere to stole findes ved indgangen til sønd-

re korsarm, der er møbleret med *borde* og *bænke* udført af rygstykker og gavle fra nedtagne stole. 1862 stod 22 stole på hver side i skibet og '19 stolestader på hver side af korskirken'.⁵

Stolestaderne er siden 1980 malet i grågrønne nuancer med mørkebrune og rødbrune detaljer på gavlene. Hynderne er betrukket med blågrønt klæde. O. 1870 blev stolene malet i egetræsfarve.³⁷ 1917 var stolene ligesom det øvrige træværk malet i 'smuk' egefarve.¹⁷

Tilføjelser og ændringer. Stolestaderne havde oprindeligt glatte gavle og døre. 1870 blev dørene fjernet⁵ og rimeligvis erstattet af smalle, svungne armlæn. 1945 undergik stolene en hovedstand-sættelse; i forbindelse hermed erstattedes de oprindelige gavle med de nuværende.

$\dagger$ Stoleværk. 1) Muligvis senmiddelalderligt (jf. $\dagger$ herskabsstole s. 3058), antagelig identisk med de 'gamle staderækker', som blev udskiftet 1755/68 (nr. 2 ndf.).⁷⁸ De to forreste stole i hver side synes at have været indrettet som herskabsstole (jf. ndf.). To af stolestaderne blev o. 1615 forbeholdt præstegården ($\dagger$ gejstlige familiestole).⁷⁹ Endnu fin-

des bevaret to indskriftsplader (fig. 45) af træ med reliefversaler: »Hafver e: oc velb: mand s: Iacob Rosenkrantz fordvm lensmand paa Nyborg slot be/ vilged at denne stol ska ligge til prestegaarden oc ingen anden til den nogen retighed at haf«.

O. 1830 var pladerne opsat på de to forreste stole i 'fruentimmersiden', dvs. nordsiden, første del på den anden stol, anden del på den første stol (jf. nr. 2 ndf.).⁸⁰ Træpladerne er nu opsat på østvæggen mellem skibet og søndre korsarm.

2) 1755/68,⁸¹ med genanvendte dele fra ðher-skabsstole (jf. ndf.). Opsat i forbindelse med en større udskiftning af kirkens inventar, antagelig foranlediget af Christian Ditlev Reventlow (jf. sygesæt, s. 3048 og ðpulpitur nr. 2, s. 3061). Omtalt 1774 som 'nye stole med maling'.⁸²

1775 var der 22 mandsstole i skibet, hvoraf den forreste ved koret var forbeholdt præstegården (jf.

ovf.), samt 22 kvindestole, opstillet 'fra koret efter de høje herskaber'; den forreste ved koret var forbeholdt 'fru Pilegård', og den næste var forbeholdt præstegården (jf. ovf.). Ni kvindestole stod i hver side (øst og vest) 'i kapellet' (dvs. nordre korsarm, jf. s. 3029).⁸³ På ðpulpituret (jf. nr. 2 s. 3061) stod otte stole i nordsiden og seks i sydsiden. Stolestaderne blev nedtaget 1840-42.

Præstestol (jf. fig. 24), antagelig anskaffet 1891, da man ved syn bemærkede, at der skulle anskaffes en lænestol til præsten.⁴² Malet i lys gråblå farve med pude betrukket i mørkeblåt fløj. Står i korets sydøstlige hjørne.

†*Præstestol*, omtalt 1864.⁸⁴ 1885 havde den polstring med guldfrynser på kanten.⁵

**Degnestol*(?) (fig. 46-47), o. 1530, af egetræ, 122×35 cm, 115 cm høj. Stolens bagpanel har foroven to fyldinger med foldeværk. Venstre gavlfylding med foldeværk. Mens den højre gavlfylding har stavværk-

Fig. 46-47. **Degnestol*(?), o. 1530 (s. 3057). I Odense Bys Museer. 46. Bagside med foldeværk. 47. Gavlfylding med Gyldenstiernevåben og spidsbuer. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – **Parish clerk's seat* (?), c. 1530. 46. Back with linenfold paneling. 47. End with Gyldenstierne arms and pointed arches.

sornamentik og derover et Gyldenstiernevåben. Forpanelet er skjult i nuværende opstilling. Stolen fremstår i mørk egetræ med rester af lakering.

Gyldenstiernevåbenet kunne muligvis henviser til Odensebispen Knud Henriksen Gyldenstierne (†1560).⁸⁵ Eksempler på degnestole med våben-skjold kendes i bl.a. Dråby (Mols Hrd., Randers Amt) og Hald (Nørhald Hrd., Randers Amt), begge med våben for Århusbispen Niels Clausen Skade (jf. *DK Århus* 6348).

Stolen er antagelig udtaget fra kirken 1840–42. Omtalt 1918 som en ‘degne- eller præstestol’,⁶¹ da den blev solgt af en snedkermester i København til Odense Stiftsmuseum (Odense Bys Museer), hvor den i dag er udstillet (inv.nr. KMO/1918/30).⁸⁶

†*Degnestol*, omtalt 1862, en stol til kirkesangeren i den nordlige side af koret.⁵ Muligvis denne, der 1916–17 skulle males i egetræsfarve.¹⁷

Fig. 48. Pengeblok, rimeligvis 1700-tallet (s. 3058). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – Money box, probably 1700s.

†*Herskabsstole*. Fra Niels Ringes tegninger kendes en række †indskrifter med minuskler på †stoleværket (jf. nr. 2 ovf.) fra †herskabsstole.⁸⁷ På baggrund af indskrifterne må stolene dateres til o. 1500/1501. De blev antagelig nedtaget 1840–42.

1) Med to våbener med henholdsvis »n« og »a« i minuskelskrift.⁸⁰ Muligvis omtalt 1827 i forbindelse med en reparation;²⁸ 1830 omtalt som degnestol.⁸⁰

2) På den forreste kvindestol stod med minuskelindskrift »fru anna« samt et ukendt våben. O. 1830 forbeholdt præstegården (jf. s. 3057).

3) På den anden kvindestol stod tillige med minuskelskrift: »fru mett(e)« og nedenunder var et Gyldenstiernevåben (muligvis identisk med *degnestolen ovf., jf. note 85). O. 1830 forbeholdt præstegården (jf. s. 3057).

4) Rimeligvis 1501 (jf. nr. 5). På den første mandsstol stod med minuskler: »ayler er(ik)søn« (Eiler Eriksen Bølle, ejer af Nakkebølle, †1534). Ved siden af våbenet for slægten Bølle.

5) Rimeligvis 1501 (jf. indskrift). På den anden mandsstol et årstal, ligeledes med minuskler, formentlig knyttet til nr. 4: »an(n)o d(o)m(ini) mdi« (1501) med våbenet for slægten Bild (for Anne Jensdatter Bild, †efter 1508, g.m. Eiler Eriksen Bølle).

6) Omtalt 1774, en lukket stol for slægten Reventlow.⁸²

Løse stole, nyere, ti FDB-stole af lyst træ med flettet sæde er opstillet i søndre korsarm.

To *pengeblokke* (fig. 48), rimeligvis fra 1700-tallet, men tidligst omtalt 1862.⁵ De to blokke er af træ med topdække af jern, 112,5 cm høje. Selve blokhuset er beslået med fem vandrette jernbånd, hvoraf det øverste på den nordlige blok er prydet med stemplede rosetter og bladslyng. På den sydlige blok er topdækket fornyet. De to pengeblokke er brunmalede og jernbåndene gråmalede. De er placeret i skibets vestende på hver side af døren til våbenhuset.

To †*pengebøsser*, omtalt 1862. De ‘to små blikbøsser til frivillige gaver til de fattiges kasse’ var placeret ved indgangsdøren.⁵

†*Klingpung*, omtalt 1862.⁵

Udvendige dørfloje. 1) O. 1840–42(?), dobbeltfløj af træ med 2×5 rektangulære, profilerede fyld-

Fig. 49. Indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Interior looking west.*

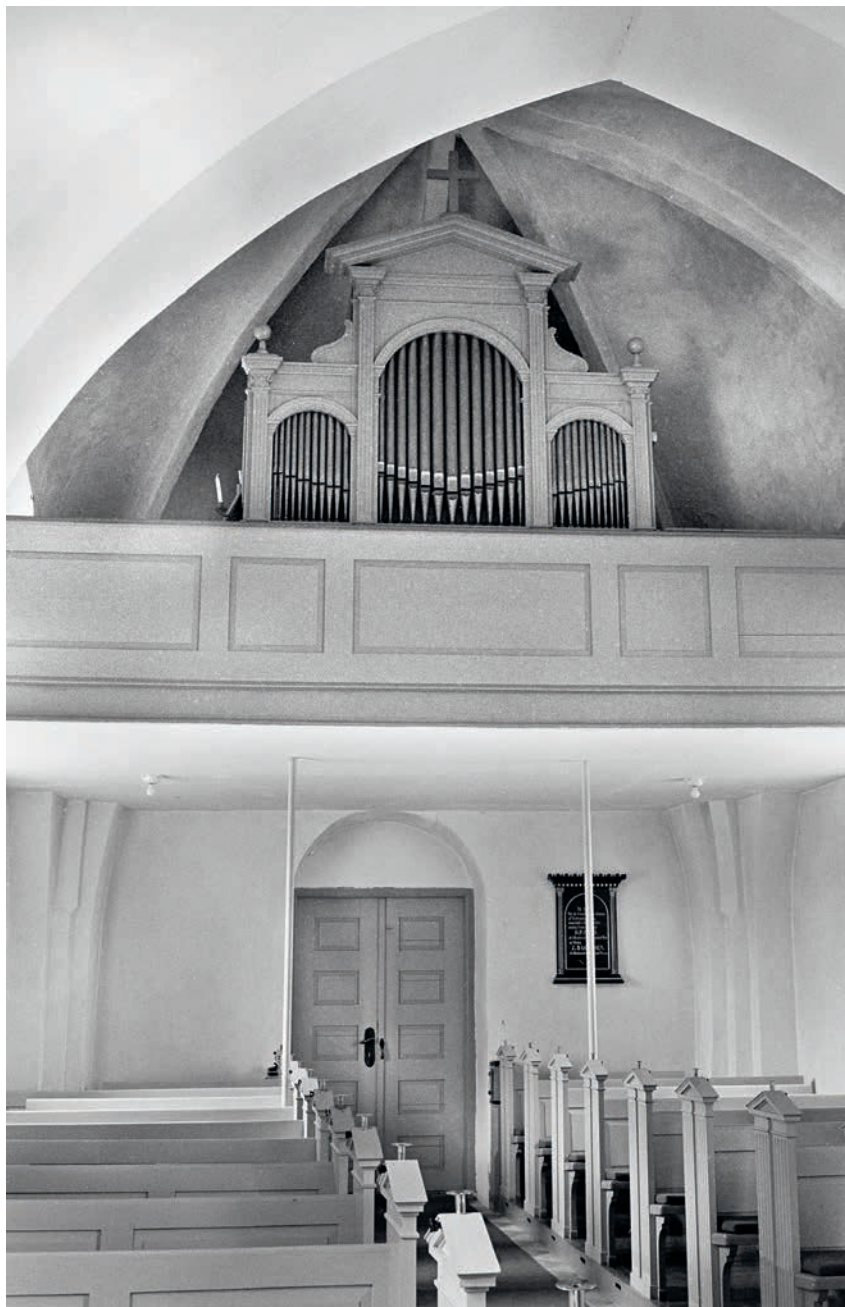

Fig. 50. †Orgel, 1898, bygget af Roerslev Margaards Orgelbyggeri (s. 3062). Foto Annelise Olesen 1975. – †Organ, 1898, built by Roerslev Margaards Orgelbyggeri.

ninger. Ovenover er et rundbuet vindue med sprosser, som danner en halvros (svarende til indgangen i Åstrup Kirke, jf. s. 3118). Udvendig bemalet med rødbrun og beige farve; indvendig med lyse, grågrønne farver. Omtalt 1961, da man

besluttede at male 'den gamle hoveddør' i stedet for at anskaffe en ny.⁵ I hovedindgangen i vest.

2) (Jf. fig. 65), o. 1840-42(?), rundbuet enkeltfløj af træ med 2×4 profilerede fyldinger. Malet i rødbrun og beige farve. I tårnets nordmur.

Indvendige dørfløje. 1) O. 1840–42(?), dobbeltfløj af træ med 2×5 rektangulære, profilerede fyldninger. Malet i lys grå og grøn farve. Mellem våbenhus og skib.

2) 1927/28,⁵ tremmedør. Dobbeltfløj af træ; hver fløj består af otte tresidede tremmer med en øvre og nedre tværstiver. Malet i lys grågrøn farve i stil med kirkens øvrige træværk. Inden for hovedindgangsdøren i vest.

Et *pulpitur*, (jf. fig. 49), 1840–42(?), med nyere brystning tegnet af arkitekt Ebbe Lehn Petersen,⁶¹ er opsat i skibets vestende. Pulpituret hviler på fire smalle stålsøjler og har brystning af træ i form af tremmeværk. Før 1980 hvilede pulpituret blot på to stålsøjler og havde brystningspanel med rektangulærte og kvadratiske profilerede fyldinger.⁸⁸ Tremmeværket er brunmalet og søjlerne hvide. 1917 var pulpituret malet i egefarve som det øvrige træværk. Siden 1898 anvendt som orgelpulpitur.³³

Fig. 51. Salmenummertavle, o. 1930–40, formentlig udført af Ingeborg Clausen, Ollerup (s. 3062). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – Hymn board, c. 1930-40, probably made by Ingeborg Clausen, Ollerup.

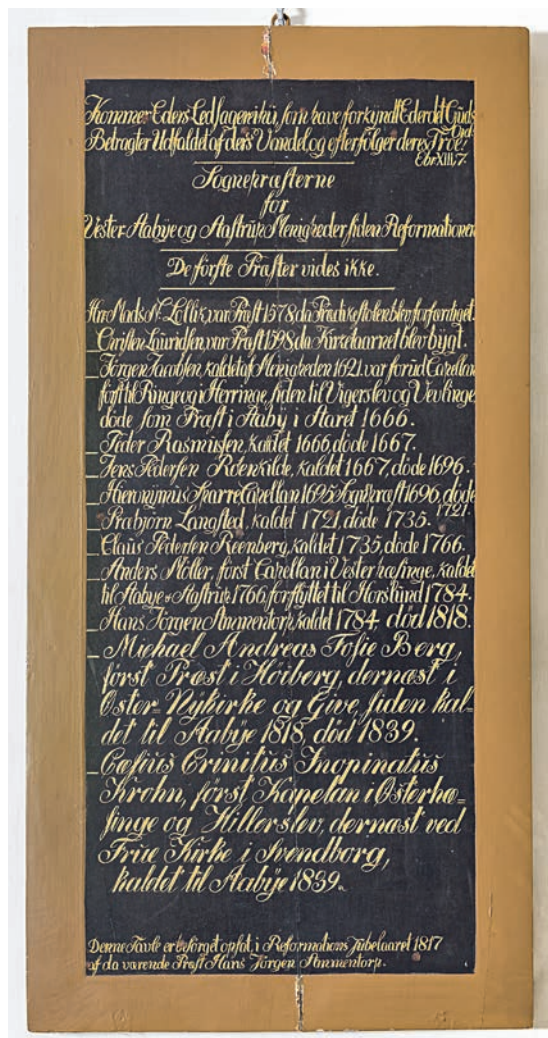

Fig. 52. Præsterækketavle nr. 1, 1817 (s. 3063). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Board listing parsons no. 1, 1817.

†*Pulpiturer*. 1) Omtalt 1588, opsat i eller foran koret;⁸⁹ herpå var †prædikestolen (s. 3055) opsat. Antagelig nedtaget 1840–42.⁹⁰

2) Omtalt 1775, rimeligvis i skibets vestende; med siddepladser på både syd- og nordsiden.⁸³

Orgel (jf. fig. 49) 1976, med otte stemmer, ét manual og pedal. Bygget af Th. Frobenius & Sønner, Kgs. Lyngby og Horsens. Disposition: Manual (C–g³): Rørfløjte 8', Quintatøn 8', Principal 4', Gedaktfløjte 4', Oktav 2', Spidsfløjte 1'. Pedal (C–f¹): Subbas 16', Gedakt 8'. Kobling: M–P. Ombygget og udvidet i 2016 af Svend Hjorth

Fig. 53. Lysekrone nr. 1, 1709, skænket af Anna Cathrine Walkendorff (s. 3063). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Chandelier no. 1, 1709, donated by Anna Cathrine Walkendorff.*

Andersen, Skævinge. 14 stemmer, to manualer og pedal. Disposition 2016: Hovedværk: Principal 8', Rørfløjte 8', Oktav 4', Fløjte 2', Mixtur III, Trompet 8'. Rygpositiv: Blokfløjte 8', Quintatøn 8', Gedaktfløjte 4', Suavial 4', Oktav 2', Quint 1 $\frac{1}{3}$ ', Tremulant. Pedal: Subbas 16', Oktavbas 8' (trm.), Gedaktbas 8', Trompet 8' (trm.) Koblinger: Rp-Hv, Hv-Rp, Rp16'-Hv, Hv-P, Rp-P. Svelle for Hv. Mekanisk/elektrisk aktion, el-kobler. Opstillet på vestpulpituret. Det oprindelige orgelhus har seks rektangulære, guldstafferede felter, aftrapet mod midten. Det er sammen med pulpiturets balustrade tegnet af arkitekt Ebbe Lehn Petersen (jf. ovf.) og rummer siden 2016 orglets rygpositiv. I dettes bagvæg er det vestvendte spillebord placeret og bag dette pedalets træpiber, opstillet i pyramideform. Hovedværket fra 2016 er placeret længst mod vest, lige op ad pedalets piber, med svelleåbninger mod nord og syd.

†Orgel (fig. 50), 1898, med seks stemmer, bygget af Roerslev Margaards Orgelbyggeri, Nørre Åby, finansieret ved sammenskud fra menigheden og bidrag af tiendejeren.³³ Disposition (C-f³): Bordon 16', Principal 8', Gedakt 8', Octav 4', Flöite 4', Octav 2'. Mekanisk aktion, sløjfevindlade. Opstillet på vestpulpituret med østvendt facade og spillebord ved orgelhusets søndre gavl. Flöite 4' fra dette orgel er 1976 anvendt i Fårup Kirke (Randers Amt).⁹¹

†Harmonium, før 1898.⁹²

Otte *salmenummertavler* (fig. 51), o. 1930-40, formentlig udført af Ingeborg Clausen, Ollerup.⁹³ Af træ, 53,5×79 cm, med tunget korsbort øverst og varierede detaljeudskæringer. På to tavler er »Daab« og »Nadver« anført med hvidmalet skrift. Cifre af messing til ophæng.

Seks †*salmenummertavler*, omtalt 1862, sortmalede.⁵

Fig. 54. »Christian«. Kirkeskib, bygget af skibsfører H. L. Hansen, Marstal, ophængt 1968 (s. 3064). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – “Christian”. Church ship built by skipper H. L. Hansen, Marstal, hung up in 1968.

Præsterækketavler. 1) (Fig. 52), 1817, opsat af præst Hans Jørgen Ammentorp, af træ, 75×157,5 cm. Sortmalet tavle med brun ramme og indskrifter med forgyldt bronzeret skriveskrift. Øverst er et skriftsted: »Kommer Eders Ledsagere ihu, som have forkyndt Eder det Guds ord! Betragter Udfaldet af deres Vandel, og efterfølger deres Troel!« (Hebr. 10,7). Herunder er oplistet præsterne 1578–1839 med enkelte biografiske detaljer. Formentlig restaureret 1998.⁵ Opsat i forbin-

delse med reformationsjubilæet 1817, oprindeligt i koret,⁷⁸ nu på den nordlige væg i våbenhuset.

2) 1936, af træ, 71×153 cm, over præsterne fra 1889 til i dag. Med profileret ramme og staffing i samme stil som nr. 1 og ophængt sammen med denne på den nordlige væg i våbenhuset.

Lysekroner. 1) (Fig. 53), 1709, skænket af friherreinde Anna Cathrine Walkendorff, enke efter Frederik baron Trolle til Brahetrolleborg. Lysekronen har 2×8 s-svungne arme med delfinled

Fig. 55. (†)Ligbåre, antagelig 1700-tallet, ophængt på tårnloftet (s. 3064). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – (†)Bier, probably 1700s, hung in tower loft.

Fig. 56. Klokke nr. 1, 1501, støbt af »mvnsson« (s. 3065). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – Bell no. 1, 1501, cast by "mvnsson".

og mandsprofiler og lysefade med let fordybning. Mellem de to krans af lysearme udspringer pyn-tearme med mandsprofiler. Balusterstammen af-

Fig. 57. Støbermærker for »mvnsson«. Detalje af klokke nr. 1, 1501 (s. 3065). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – Founder's marks for "mvnsson". Detail of bell no. 1, 1501.

sluttes forneden af en hængekugle og foroven af en flad kugle med flakt ørn.

På hængekuglen er graveret alliancevåben for slægterne Walkendorff og Trolle samt versalindskrift: »Anno 1709 gav høyædle oc welbaarne friherreinde Anna Cathrina Valchendorph denne lyse krone til Aabye kierce Gud til ære og kieren til zirat. Guds ordis klare lys gid altid hos os maa i dette herrens huus oc tempel roelig staa!«

Kronen hænger i korsskæringen i en riflet, forgyldt stang med profilerede mellemlid.

2) 1860–80, anskaffet og ophængt i kirken 1976.⁶¹ Barokkopi med 2×6 s-svungne, fligede arme med drueklaser i de indre slyng og midterled med pyntespir. Mellem armene er refleksblomster. Balusterstammen afsluttes af en glat hængekugle med stærkt profileret knop, og som topfigur ses Jupiter siddende med lynkile og sværd på glat kugle. Ophængt som nr. 1 i skibets andet fag fra øst.

3–5) 1983.⁹⁴ To ringkroner, hver med 15 lys, hænger i henholdsvis nordre og søndre korsarm. En ringkrone med seks lys hænger i våbenhuset.

Fire *lampetter*, 1983, hver med seks lysearme, er ophængt i skibet, og to samtidige *lampetter* i samme stil, men med ni lysearme hænger i koret.

Kirkeskib (fig. 54), »Christian«, ophængt 1968, bygget af skibsfører H. L. Hansen, Marstal; anskaffet til kirken på menighedsrådets foranstaltning ved hjælp af penge indsamlet i sognet og fra kirkekassen. En model af en tremastet sletskonnert af samme navn, som blev bygget på det nærliggende skibsværft i Fjellebroen.⁹⁵ Skibets skrog er malet med sort og rød farve med hvide detaljer. Navnet er skrevet med forgyldte versaler på en brun og hvid plade på agterspejlet. Ophængt i ståltråd i buen mellem korsskæringen og det midterste fag.

(†) *Ligbåre* (fig. 55), antagelig 1700-tallet, af træ, 378×61 cm, 57,5 cm høj. Bærestængerne, der er enkelt tilhugget, forbindes af fem jernkæder; midt på bærestængernes ydersider er en rektangulær fordybning. Benene har afsluttende knopper (afbrækket på et ben) og er parvis forbundet med tværstivere af jern. Hele båren har spor af sort bemaling; i bærestængernes fordybninger er spor af lys, malet indskrift, som nu er utydelig.

Båren blev fundet i tårnet 1975⁹⁶ og er nu op-hængt på loftet.

En *†jordpåkastelsesspade*, omtalt som 'lille' 1862.⁵

Klokker. 1) (Fig. 56), 1501, støbt af »mvnsson« (jf. ndf.), 88 cm i tværmål. Om halsen indrammer linjer et bredt skriftbånd med indskrift i minuskler: »herico ioh. iscutio iohe nic. martio iac. tuto. b' completa som ano dni m di°« ((Paa) Hendrik Hansøn Sognepræst, Hans Nielsøn (og) Morten Jacobson Kirkeværger(s Tid) blev jeg fuldendt i Herrens Aar 1501).⁹⁷ På legemet er yderligere to indskrifter med minuskler: »maria« og »ihs« samt støbermærker (fig. 57) for den fynske klokkestøber »mvnsson«, hvis navn er delvist bevaret på en klokke i Rynkeby (DK Odense, 4454). Samme har udført klokker til flere fynske kirker i første fjerdedel af 1500-tallet.⁹⁸ Hankene er riflede.

2) (Fig. 58), 1820, støbt af I. C. & H. Gamst, 66 cm i tværmål. Om halsen er akantusbånd og herunder versalindskrift: »Støbt af I. C. & H. Gamst Kiøbenhavn 1820«. Klokken er revnet og henstår i tårnet.

3) (Fig. 59), 1987, støbt af Petit & Fritsen, Holland, og skænket af Mary og Niels Simon Jensen, da klokke nr. 2 var revnet (jf. ovf.). 97 cm

Fig. 59. Klokke nr. 3. 1987, støbt af Petit & Fritsen, Holland (s. 3065). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – Bell no. 3. 1987, cast by Petit & Fritsen, Holland.

Fig. 58. Klokke nr. 2, 1820, støbt af I. C. og H. Gamst. Henstår i tårnet (s. 3065). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – Bell no. 2, 1820, cast by I. C. and H. Gamst. Stored in the tower.

i tværmål. Om halsen er akantusbort og derunder versalindskrift i to linjer: »Jeg blev støbt til Vester Aaby Kirke af Petit & Fritsen i Holland og skænket af Mary og Niels Simon Jensen/ på Skovgaard i Vester Aaby. Jeg ringede første gang 16. søndag efter Trinitatis året 1987« (27. sept.). Midt på klokkens ene side er endnu en indskrift, også i versaler: »En stor profet er fremstået blandt os/ og Gud har besøgt sit folk«.

†Klokker. 1) Omtalt 1588 af Jacob Madsen, da kirken havde to klokker (jf. nr. 1 ovf.).²⁹

2) 1652, støbt af Baltzer Melchior, Flensborg.⁹⁹ Omtalt i første halvdel af 1700-tallet som kirkens mindste klokke og med indskrift: »Ao. 1652 Haver Welb. Hr. Jørgen Jacobsen. Peder Pedersen. Oluf Hansen Kirkeværger og alle Aabye Sognefolk bekosted denne Klokke og gived denne til Aabye Kirke. Baltsar Melchior me fecit« (Baltzer Melchior gjorde mig).¹⁰⁰ Sandsynligvis nedtaget o. 1820 og erstattet af klokke nr. 2 (jf. ovf.).

Fig. 60. Mindetavle, o. 1864, over to faldne i krigen 1864 (s. 3066). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Memorial tablet, c. 1864, to two of the fallen in the war of 1864.*

GRAVMINDER

Oversigt. Kirken rummer en gravsten fra o. 1724 og en mindetavle fra 1864. Endvidere findes et *kirkegårdsmonument fra 1617 på en plads i byen.

Mindetavle (fig. 60), o. 1864, over sognets to faldne i krigen 1864: Undercorporal H. P. Buch af 5. regiment, 5. kompagni, nr. 38, og menig J. Rasmussen af 17. regiment, 2. kompagni, nr. 144. Rektangulær tavle af træ, 86×56 cm, med arkadefyl- ding flankeret af kannelerede korintiske halvsøj- ler. Fodlisten er profileret, gesimsen har tandsnit og krenelering. Sortmalet med forgyldte detaljer og indskrift med forgyldt antikva. Ophængt på skibets vestvæg nord for døren.

Mindekran, 1913, for Skovrider H. C. Elers Koch (1854–1913). Kranen, af sølv, er opsat på en pude af blåt velour og indfattet i en ramme af træ med svejftet profil foroven og forneden samt front af glas. Ophængt på den vestlige væg i søndre korsarm.

Gravsten (fig. 61), o. 1724, over Johanne Lavrids- datter Friis (Johanne Lauridsdatter Friis), Brendegaard (Brændegård), †28. febr. 1724, 39 år gammel. Rød kalksten, 53,6×52,2 cm; to hjørner er afbrækkede. Indskrift med fordybede versaler; ne- derst, med mindre typer, står: »af R. R. Norman«, hvilket henviser til afdødes mand (Rasmus Nor- man),¹⁰⁰ som sandsynligvis har bekostet stenen. Stenen blev 1963 fundet i præstegårdshaven og på et tidspunkt derefter indmuret på dens nuværende plads i våbenhusets vestvæg nord for døren.¹⁰¹

To †*gravfaner*, o. 1719, for Sivordt Morland, rit- mester ved det Fynske Kyraserregiment, *1650 i Norge, †29. sept. 1719 på Fyn. Ved Niels Rin- ges besøg hang begge faner endnu i kirken, 'nede imod tårnenden'.¹⁰² Antagelig nedtaget 1840–42.

1) Firkantet fane af sort stof med en gylden kro- ne midt på og her rundt om 'pletter, som synes at betegne ildsluer, som måske skal betyde skud'. Herunder rimeligvis navnetræk for Sivordt Mor- land.

2) Rød splitfane med guldfrynses langs kan- terne. I de to øverste hjørner var to svævende engle, hver med en krans i hånden; i de neder- ste hjørner grene med grønne blade og gyldne frugter. Midt på fanen var indskrift med gyldne versaler og herunder et kronet, ovalt våben med en stejle hest oven over to mindre fremstil-

Fig. 61. Gravsten, o. 1724, over Johanne Lauridsdat- ter Friis (s. 3066). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Tombstone, c. 1724, of Johanne Lauridsdatter Friis.*

Fig. 62. Pilegårds gravsted med kirkegårdsmonumenter nr. 1-4 (s. 3067). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Pilegård's grave with churchyard monuments no. 1-4.*

linger af trommer og kanonkugler. Derunder et smalt banner med versalindskrift: »Ieg haver stredet dend gode strid«.

Kirkegårdsmonumenter. Nordøstligt på kirkegården findes Pilegårds gravsted (fig. 62), indhegnet af et sortmalet, nygotisk støbejernsgitter. Her står fire monumenter: 1) O. 1834, over D. P. (Dines Peter) Lemming, *1. febr. 1795, †23. aug. 1834 og hustru C. D. (Christiane Dorothea) Lemming, f. Hetting, *19. febr. 1792, †21. aug. 1866.

Grotte af grå sandsten, 72×47,5 cm; prydet med egeløv i relief. I forsiden er en indfældet fladbuet tavle, 36×30 cm, af hvidt marmor med sort indskrift. Grotten krones af et tilsvarende nedfældet kors.

2) O. 1835,¹⁰³ over J. (Jacob) Hetting, *11. jan. 1757, †26. okt. 1835. Kors af sortmalet støbejern, 97×62 cm, fladt med profilerede kanter.

3) O. 1841,¹⁰⁴ over M. G. (C.) (Margrethe Cathrine) Finnerup, f. Schurmann, *9. juli 1763, †17. maj 1841. Kors af støbejern, svarende til nr. 2.

4) O. 1874, over Frederikke Jørgine Maidflow (Waidtlow), *2. jan. 1814, †14. juli 1874.

Grotte af grå sandsten, 72×44,5 cm; prydet med egeløv i relief. I forsiden er en indfældet fladbuet tavle, 36×26,5 cm, af hvidt marmor med sort indskrift; herover er indfældet medaljon, af biskuit,

med motiv efter Thorvaldsens Natten. Grotten krones af et nedfældet kors af hvidt marmor.

**Kirkegårdsmonument* (fig. 63), 1617, over Anders Olson (Olsen), af grå granit, 149×67 cm. Den rektangulære sten har på den øverste del fordybet versalindskrift langs kanten og et bømærke (en pil) på fladen, mens den nederste del er glat. Omtalt af Niels Ringe som 'en kampesten (...), gævt udhugget, dens størrelse omtrent 2½ alen i længden og knap 1½ i bredden'. Stenen ligger på pladsen på hjørnet af Skadegårdsvej og Svendborgvej. I 1830'erne lå den som trappesten uden for våbenhusdøren.¹⁰⁵ Den blev rimeligvis flyttet i forbindelse med restaureringen 1840-42, og 1886 lå den som trappetrin foran døren ved Vester Åby Skole.⁷⁴ 2016 blev den rykket til sin nuværende placering.¹⁰⁶

†*Kirkegårdsmonument*, 1788/89, over [Mikkel Andersen Pilegård, †13. maj 1789, 43 år gammel]¹⁰⁰ og Friderica Christine Pilegaard (Frederikke Christiane Lund) †20. august 1788, 'i en alder af 36 år'. På stenen var indskrift: »Slumrer sødt i Gravens skumle Bolig/ Elskelige Par/ I hvis Siæle langt fra jordisk Støi nu Rolig/ evig lyklig evig glade/ Skuer Gud den Alode/ Han som er som bliver og var«. Stenen stod 1965 i præstegårdshaven.¹⁰¹

Fig. 63. *Kirkegårdsmonument, 1617, over Anders Olsen (s. 3067). Foto Arnold Mikelsen 2020. – *Churchyard monument, 1617, to Anders Olsen.

KILDER OG HENVISNINGER

Nedenfor er anført en oversigt over arkivalier eller utrykte kilder og litteratur anvendt i beskrivelsen af Vester Åby Kirke. For en oversigt over arkivalier og litteratur samt forkortelser anvendt i Svendborg Amt i almindelighed, jf. også s. 59 ff. Henvisninger til *Danmarks Kirker*, Kbh. 1933-, er angivet som DK, efterfulgt af betegnelsen på det pågældende amt; referencer inden for Svendborg Amt har dog kun sideangivelse.

Fig. 64. Skitse af kirken i biskop Jacob Madsens visitatsbog. I RAO. – Sketch of the church in Bishop Jacob Madsen's Book of Visitations.

Arkivalier. Rigsarkivet, København (RAK). *Reviderede Regnskaber, Kirkeregnskaber*: Regnskaber Fyn 1662–1837. 571. Nyborg Provsti. Sallinge Herred. 1662–71. (*Rev. Rgsk. Rgsk. Fyn*).

Rigsarkivet, Odense (RAO). *Fyns bispearkiv*: Indberetninger om kirker og kirkegårde 1812–43 (*Bispeark. Indb. om kirker og kirkegårde*). – Synsforretninger over kirker og præstegårde 1872–98 (*Bispeark. Syn over kirker og præstegårde*). – Visitatsprotokol 1588–1896, 1732–1803 (*Bispeark. Visitatsprot.*). – Sallinge Herreds breve 1690–1720, 1804–12, 1868–83 (*Bispeark. Sallinge Hrds. breve*). *Sallinge Herreds Provstiarkiv*: – Returnerede cirkulærer 1851–64 (*Provstiark. Returnerede cirkulærer*). – Sager vedrørende de enkelte sogne, Vester Åby-Åstrup 1854–90 (*Provstiark. Sager*). – Synsprotokol for kirke og præstegårde 1915–75 (*Provstiark. Synsprot.*). *Svendborg Amtsprovsti*: Synsprotokol for Sunds og Sallinge Herreder 1824–39 (*Svendborg Amtsprovsti. Synsprot.*). *Vester Åby Sogn*: Enesteministerialbog (*Sogneark. Enesteministerialbog*). *Vester Åby menighedsråd*: Forhandlingsprotokol 1912–38 (*Menighedsrådsark. Forhandlingsprot.*). *Nakkebølle Gods*: Dokumenter vedrørende Vester Åby Kirkejord (*Nakkebølle Gods. Dok. vedr. Vester Åby kirkejord*).

Kirkens arkiv. Synsprotokol 1862 ff. (Kirkens arkiv. Synsprot.)

Nationalmuseet (NM). *Håndskriftsamlingen*: C. T. Engelstoft, *Kirkerne i Fyns Stift* (med register af Olaf Olsen) (NM. Engelstoft). *Indberetninger*: J. B. Løffler 1886 (bygning og inventar). – Niels Termansen 1917 (dåbsengel). – Olaf Olsen 1963 (†søjleportaler(?)). – Vester Åby-Åstrup pastorat 1965 (†kirkegårdsmonument). – Mogens Larsen 1976 (†kalkmalerier).

Tegninger. Nationalmuseet (NM). Niels Ringe (udateret, o. 1830) (inventar). – N. P. Jensen o. 1920

(plan). – Ejnar Mindedal Rasmussen 1946 (ligkapel). – usigneret 1983 (plan). – Lars Mindedal 1986 (plan, snit, opstalt, detaljer). – Krogh Madsens Tegnestue 2012 (plan, opstalt, tårn).

Litteratur. Niels Rasmussen Søkilde, *Holstenshus og Nakkebølle med tilliggende Sogne og Øer, samt Udsigt over Egnens almindelige Historie fra Oldtiden til vore Dage*, Odense, 1875 (Rasmussen Søkilde 1875). – *Taler ved Vesteråby Kirkes Indvielse den 27 November 1842 tiligemed nogle indledende historiske Bemærkninger*, Odense 1843 (*Taler ved Vesteråby Kirkes Indvielse 1843*).

Historisk indledning ved Marie Louise Bode Blyme, kirkens omgivelser og bygning ved Anders C. Christensen, inventar og gravminder ved Marie Louise Bode Blyme, heraf dog orgler ved Kristian Lumholdt. Arkivalielæsning ved Bjørn Westerbeek Dahl, Katrine Faust Larsen og Marie Louise Bode Blyme m.fl. Engelsk oversættelse ved James Manley. Korrektur ved Anne Frovin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet oktober 2021.

¹ *Testamenter fra Danmarks Middelalder indtil 1450*, udg. for Det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog af Kr. Erslev, Kbh. 1901, 51 f. (latin); *Danmarks Riges Breve*, 2, V, Det danske Sprog- og Litteraturselskab (udg.), Kbh. 1938, 252-54 (dansk oversættelse).

² »Regnskabsbog over Indtægten af Landehjælpen 1524–26«, *Danske Magazin* IV, 2, 1873, 34.

³ *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold*

Fig. 66. Skibets sydvestlige hjørnekæde ved sammenstødet med tårnet (s. 3031). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Southwestern corner chain at meeting with the tower.

Fig. 65. Udsnit af skibets nordside (s. 3027). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Detail of north side of nave.

Fig. 67. Rest af skibets nordøsthjørne set mod nordøst (s. 3027). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Remains of north west corner of nave looking north east.

1551-1660, Rigsarkivet (udg.), Kbh. 1885-2005 (23. juli 1594).

⁴ *Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet jordegods i Danmark, fra Reformationen til Nutiden, 1535-1765*, II, udg. af Rigsarkivet, Kbh. 1908, 379.

⁵ Kirkens arkiv. Synsprot.

⁶ Beskrivelse af indvielsen samt gengivelse af talerne blev trykt og udgivet som *Taler ved Vesterdaaby Kirkes Indvielse den 27 November 1842 tilligemed nogle indledende historiske Bemærkninger*, Odense 1843.

⁷ Ved gejstlighedens hyldning af Christian III 1535 havde de to sogne hver deres præst, jf. L. S. Vedel Simonsen, *Fyens Vilkaar i den Saa kaldte Grevens Fejde*, Kbh. 1813, 102. 1538 var Jesper Nielsen præst for begge sogne, jf. S.V. Wiberg, *Personallistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie*, 1, Kbh. 1870, 16.

⁸ *Biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588-1604*. Jens Rasmussen og Anne Riising (Udg.), Odense 1995, 225.

⁹ *Rasmussen Søkilde* 1875, 336.

¹⁰ »Sagn om V. Aaby Kirkes nordre Dør«, *Fynsk Hjemstavn. Maanedsskrift for den fynske Øgruppe* 8, udg. af H. C. Frydendahl, Odense, 1935, 16.

¹¹ *Rasmussen Søkilde* 1875, 337.

¹² Kirkens arkiv. Synsprot.; RAO. *Bispeark*. Syn over kirker og præstegårde.

¹³ RAK. *Rev. Rgsk. Rgsk. Fyn*.

¹⁴ RAO. *Bispeark*. Indb. om kirker og kirkegårde.

¹⁵ RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.

¹⁶ RAK. *Rev. Rgsk. Rgsk. Fyn*; jf. også Ulrik Schrøder, »Kirkeriste på Fyn og Ærø«, *Fynske Årbøger* 1981, 118. Se endvidere f.eks. *DK Maribo* 353 og *DK Ribe* 130 f.

Fig. 68. Rest af skibets nordmur set fra nordkappellets loft (s. 3027). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Remains of north wall of nave seen from loft of north chapel.

Fig. 69. Korets sydvesthjørne set fra nord. Til venstre korets murværk, der støder op til skibets afbrudte mur med reparation af munkesten. Yderst til højre søndre korsarms små, gule teglsten (s. 3029). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – South west corner of chapel seen from the north. On the left, the masonry of the chancel which touches on the interrupted wall of the nave with repairs of the medieval brick. Farthest right, the small, yellow bricks of the south transept.

¹⁷ RAO. Provstiark. Synsprot.

¹⁸ Jf. *Fyns Tidende* 24. juli 1955; jf. også Jens Rasmussen, »Vester Åby præstegård og bygherre«, *Fynske Årbøger* 1991, 100–18.

¹⁹ Gården er dog først gengivet på matrikelkortene fra midten af 1900-tallet.

²⁰ *Biskop Jacob Madsens visitatsbog* (note 8), 225.

²¹ Hans de Hofman, *Samlinger af publice og private Stiftelser, Foundationer og Gavebreve* VI, Kbh. 1760, 171–80; RAO. Bispeark. Sallinge Hrds. breve.

²² *Rasmussen Søkilde* 1875, 342.

²³ Jf. *Fyns Tidende* 24. juli 1955.

²⁴ W. Bay, »De fynske Fraadstenskirker«, *Fynske Aarbøger* II, 1942–46, 410–29.

²⁵ I præstegårdens have fandtes på samme tidspunkt to romanske søjleskifter, der antoges at høre sammen med de øvrige fragmenter. NM. Indb. ved Olaf Olsen 1963. Vedrørende de ganske få, kendte eksempler på fynske søjleportaler, se endvidere M. Mackeprang, *Jydske Granitportaler*, Kbh. 1948, 25–26 samt DK Odense 1045 med note 131 (Odense Vor Frue Kirke).

Fig. 70. Sammenstødet mellem langhusets nordmur og nordkapellet set fra nordvest (s. 3027). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Meeting point of north wall of nave with north chapel seen from the north west.

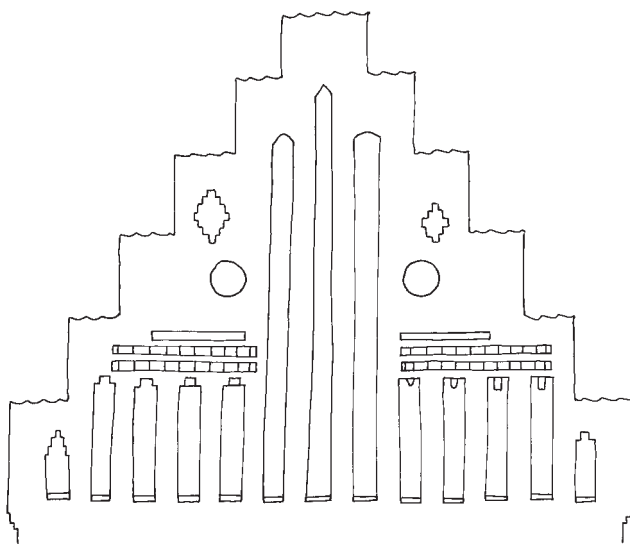

Fig. 71. Opstalt af nordkapellets trekantsgavl (s. 3030). 1:100.
Målt og tegnet af Anders C. Christensen 2019. – Elevation of
the pediment of the north chapel.

²⁶ RAO. *Menighedsrådsark.* Forhandlingsprot., jf. også *Provstiark.* Synsprot.

²⁷ *Biskop Jacob Madsens visitatsbog* (note 8), 225; RAO. *Sogneark.* Enesteministerialbog.

²⁸ RAO. *Svendborg Amtsprøvti.* Synsprot.

²⁹ *Biskop Jacob Madsens visitatsbog* (note 8), 225.

³⁰ RAK. *Danske Kancelli.* D24-3. Fynske og smålandske tegnelser 1716-26.

³¹ RAK. *Danske Kancelli.* F15-1. Fynske og smålandske tegnelser 1773-85.

³² RAO. *Bispeark.* Visitatsprot.

³³ RAO. *Bispeark.* Syn over kirker og præstegårde.

³⁴ Kirkens arkiv. Synsprot, jf. også RAO. *Bispeark.* Sallinge Hrds. breve.

³⁵ Kirkens arkiv. Synsprot, jf. også RAO. *Bispeark.* Syn over kirker og præstegårde.

³⁶ Kirkens arkiv. Synsprot., jf. også RAO. *Menighedsrådsark.* Forhandlingsprot.

³⁷ RAO. *Bispeark.* Sallinge Hrds. breve.

³⁸ NM. *Engelstoft.*

³⁹ NM. Indb. ved Mogens Larsen 1976.

⁴⁰ *Vester Åby og Åstrup Kirkeblad*, påske 1964.

⁴¹ Jf. korrespondance i NM (om nystaffering af prædikestol, orgel og stoleværk 1980).

⁴² RAO. *Provstiark.* Returnerede cirkulærer.

⁴³ Kirkebrochure i Vester Aaby Kirke, 2009.

⁴⁴ *Rasmussen Søkilde* 1875, 323 f.

⁴⁵ 1983 blev rammen olieforgylt med 23½ karat guld; enkelte lister på hele rammeværket blev tillige forgyldt, jf. korrespondance i NM.

⁴⁶ *Biskop Jacob Madsens visitatsbog* (note 8), 225 f.

⁴⁷ Note på Niels Ringes tegning i NM.

⁴⁸ Erich Pontoppidan og Hans de Hofman, *Den Danske Atlas* VI, Kbh. 1774, 733.

⁴⁹ Herman Madsen, *Kirkekunst i Danmark*, I, Odense 1964, 212.

⁵⁰ Louise Lillie, »Biskop Jacob Madsen og Billederne«, *Fynske Årbøger*, Odense 1989, 22, n. 8.

⁵¹ Sidsel F. Plathe og Jens Bruun, *Danmarks Middelalderlige Altertavler – og anden billedbærende kirkeudsmykning af betydning for liturgien og den private andagt*, II, Odense 2010, 1170, 1106, 1112.

⁵² Ifølge *Lillie* 1989 (note 50), 22, består gruppen af tavler i Veflinge, Højby, Skovby, Øksendrup, Øster Hæsing, Nr. Søby, Åstrup, Øster Skerninge og Grundløse.

⁵³ Finn Grandt-Nielsen, *Fynsk Kirkesølv*, Odense 1983, 105.

⁵⁴ Chr. A. Bøje, *Danske guld og sølv smedemærker før 1870* II. Revideret og udvidet udgave ved Sven Fritz og Finn Grandt-Nielsen, Kbh. 1982, nr. 4080.

⁵⁵ *Bøje* 1982 (note 54), 125, nævner en disk i Vester Åby blandt Bonne Rasmussen Bonnesens arbejder. *Grandt-Nielsen* 1983 (note 53), 105, omtaler en nyere disk, måske identisk med denne.

⁵⁶ 'Oblatøske med låg', Kirkens arkiv. Synsprot.

⁵⁷ Sven Tito Achen, *Danske adelsvåbener. En heraldisk nøgle*, Kbh. 1973, 579, 329.

⁵⁸ *Bøje* 1982 (note 54), nr. 4459.

⁵⁹ Dateret på baggrund af porcelænsmærke, som var i brug 1853-97.

⁶⁰ Stilistisk dateret, jf. korrespondance i NM.

⁶¹ Korrespondance i NM.

⁶² *Rasmussen Søkilde* 1875, 322 f.

⁶³ *Danske præsters indberetninger til Oldsagskommissionen*

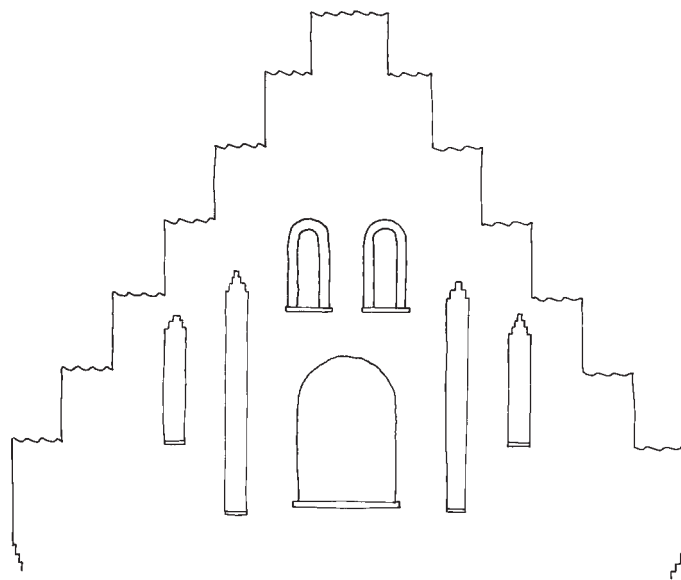

Fig. 72. Opstalt af tårnets østre gavltrekan (s. 3036). 1:100. Målt og tegnet af Anders C. Christensen 2019. – Elevation of the pediment of the tower.

af 1807. Tillæg og registre, Christian Adamsen og Vivi Jensen (udg.), Højbjerg 2003, 39.

⁶⁴ M. Mackeprang, *Danmarks middelalderlige døbefonte*, Kbh. 1941, 135. Andre fonte af arkadetyper (VIII b) findes bl.a. i Emmauskirken i Kerteminde og Rolfsted Kirke (DK Odense 2083 og 3822). I Sallinge Hrd. findes arkadefonte bl.a. i Øster Hæsing og Allested.

⁶⁵ Jf. DK Frborg 703.

⁶⁶ Da Niels Ringe i 1830'erne tegnede sin skitse af et fontepodium, stod den romanske font i korets sydside (jf. note 68).

⁶⁷ J. P. Trap, *Danmark*, 5. udg., Niels Nielsen, Peter Skautrup og Povl Engelstoft (red.), Kbh. 1957, V, 2, 727.

⁶⁸ Om fontepodier og deres placering, se Birgit Als Hansen, »Arkæologiske spor efter døbefontens placering i kirkerummet gennem middelalderen«, *Hikuin* 22, Viborg 1993, 27–40.

⁶⁹ »Stenkummen var en døbefont«, *Faaborg Avis* 12. juli 1965.

⁷⁰ NM. Indb. ved J. B. Løffler 1886; *Pontoppidan 1774* (note 48), 731, om Brahetrolleborg: »Daaben er en stærk forgyldt Engel. I dag har vingerne et grønligt skær, som måske kan skyldes ir fra tidligere forgyldning.

⁷¹ NM. Indb. ved Niels Termansen 1917; Kirkens arkiv. Synsprot. (1973, 1996–98).

⁷² *Pontoppidan 1774* (note 48), 731.

⁷³ *Rasmussen Søkilde 1875*, 322.

⁷⁴ Jf. NM. Indb. ved J. B. Løffler 1886.

⁷⁵ Om dåbsengle, se bl.a. Carsten Bach-Nielsen, »Dåbens engel – en inventartype i kirkens og bevidsthedens

rum«, *Kirkehistoriske Samlinger* 1994, 7–33; Inga Lena Ångström Grandien, »Barockens dopänglar och Thorvaldsens«, *Ting och tanke. Ikonografi på liturgiska föremål*, Ingilil Pegelow (red.), Stockholm 1998, 119–49.

⁷⁶ *Taler ved Vesteråaby Kirkes Indvielse 1843*, XII.

⁷⁷ *Taler ved Vesteråaby Kirkes Indvielse 1843*, XI.

⁷⁸ *Rasmussen Søkilde 1875*, 323.

⁷⁹ Jacob Rosenkrantz, der bevilgede indretningen (jf. indskrift), levede 1567–1616.

⁸⁰ Jf. Niels Ringes tegning i NM.

⁸¹ Der hersker tvivl om den præcise datering i de to kilder (fra 1842 og 1875), som giver årstal for opførelsen. I *Taler ved Vesteråaby Kirkes Indvielse 1843* dateres det til 1755, mens det i *Rasmussen Søkilde 1875* dateres til o. 1768. Fælles for begge er forbindelsen til Christian Ditlev Reventlow (1710–1775).

⁸² *Pontoppidan 1774* (note 48), 733.

⁸³ RAO. *Nakkebølle Gods*. Dok. vedr. Vester Åby kirkejord.

⁸⁴ RAO. *Provstiark*. Sager. Ved synet ville man indsætte et 'vindue i stolen'. Der er dog rimeligvis tale om et vindue i væggen ved stolen og ikke om en egentlig lukket stol med mulighed for at indsætte vindue, da præsten efterfølgende mente, at et vindue ville medføre træk.

⁸⁵ Gyldenstierneslægten kan ikke forbindes direkte med Vester Åby Kirke, og denne henvisning er derfor usikker. Ifølge Niels Ringes optegnelser var en therskabsstol på kvindesiden prydet med Gyldenstjernevåbenet (jf. nr. 3 s. 3058), og det kan ikke udelukkes, at *degnestolen er identisk med denne.

Fig. 73. Inderside af *messehagel nr. 1, 1839, med indskrift (s. 3049). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – Inside of *chasuble no. 1, 1839, with inscription.

⁸⁶ Stolens proveniens og brug er usikker. Korrespondance vedr. salg af stolen 1918 er det eneste kildemateriale, og her henføres den et sted til Vester Åby Kirke og et andet sted til Åstrup Kirke. I korrespondancen henviser NM blot til 'stolens fynske proveniens'. Endvidere omtales stolen både som 'kirkestol', 'præstestol' og 'deggestol'. Her fastholdes betegnelsen 'deggestol', jf. betegnelsen i Odense Bys Museer.

⁸⁷ Jf. Niels Ringes tegninger i NM, som er eneste kilde til $\dagger$ stole og $\dagger$ indskrifter.

⁸⁸ Jf. foto Erik Skov, 1974. I NM.

⁸⁹ Biskop Jacob Madsens visitatsbog (note 8), 226.

⁹⁰ Rasmussen Søkilde 1875, 323: »det gamle, stygge pulpitur nedtaget«.

⁹¹ Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.

⁹² If. meddelelse fra kirken. Den Danske Orgelregistrant.

⁹³ Ingeborg Clausen har udført tavler i samme stil til Ollerup Kirke 1928 (s. 2045) og til annekskirken Åstrup 1944/45 (s. 3120).

⁹⁴ Jf. Korrespondance i NM om ny belysning i kirken 1983.

⁹⁵ Henning Thalund, *Fynske Kirkeskibe*, Svendborg 1989, 85.

⁹⁶ »Ligbåre bevaret i V. Åby kirketårn«, *Fyns Tidende*, 28. okt. 1975.

⁹⁷ F. Uldall, *Danmarks Middelalderlige Kirkeklokker*, Kbh. 1906. 2. udg. ved Jens Velløv, Kbh. 1982, 216.

⁹⁸ Uldall 1906 (note 97), 215–20.

⁹⁹ Om Melchior, se $\dagger$ klokke nr. 2 i Diernæs (s. 2985 med noter).

¹⁰⁰ RAO. *Sogneark*. Enesteministerialbog.

¹⁰¹ Jf. NM. Indb. ved Vester Åby–Åstrup pastorat 1965.

¹⁰² Jf. Niels Ringes beskrivelse i NM: beskrivelsen af begge faner er udelukkende baseret på Ringes notat.

¹⁰³ Aase Faye, *Danske Støbejernskors*, Kbh. 1988, nr. 63.

¹⁰⁴ Faye 1988 (note 103), nr. 63.

¹⁰⁵ Jf. Niels Ringes notat i NM. Ifølge Niels Ringe lå stenen oprindeligt på et gravsted for en større gård i byen.

¹⁰⁶ Oplysninger videregivet af Vester Åby Folkemindesamling.

Fig. 74. Spillebord i torgel, 1898 (s. 3062). Foto Annelise Olesen 1975. – Console of torgan, 1898.

VESTER ÅBY CHURCH

The church and the village lie southward in the parish, where settlement is grouped around the area's main traffic artery, the Svendborg-Fåborg highway. The most prominent place in the village, an oval-outlined hill approximately in the middle of the village, is reserved for the church, which thus occupies a natural, dominant position in the landscape. For centuries the slopes of the hill marked the outline of the churchyard, but in recent times several extensions have been implemented, most recently in 1971, when an urn cemetery was established to the south. As a result of the steep fall of the terrain towards the south the old wall of fieldstone is still preserved between the oldest part of the churchyard and the later extensions (cf. figs. 1 and 6). Towards the east a stone dike has been established, while the demarcation from the highway consists of a fieldstone wall and beech hedge. The demarcation of the younger part of the churchyard consists of a wire fence.

Building. At its core the church is a Romanesque building, of which only the western part of the nave still exists. In the Gothic period the church's assumed †chancel and the semicircular †apse were replaced by a nave-chancel with a straight termination in the east, and the nave was lengthened towards the west. In the Late Middle Ages the north chapel and the vaulting of the church were built. The tower is from 1591-98, when it replaced an older †tower of wood, and the southern transept was built most recently, in 1842, when a post-medieval †porch on the south side was demolished.

As mentioned, all that remains of the Romanesque building is the western part of the nave, which was erected on a foundation of large fieldstones. The walls rest on a profiled footing, and the presence of several curve-cut stones indicates that the church had a semicircular †apse at the eastern facade of the †chancel (fig. 13). Above the footing the walls are in raw fieldstone, out-

side and inside, while the corners of the church must be assumed to have been formed by corner-hewn ashlar, many of which were re-used in the later extensions of the church. Finally, for the window arches travertine was used. The original †doors of the church in the north and south sides of the chancel are now bricked up and no longer in use, but the contours of both – most clearly of the north door – can still be made out behind the chalk and plaster of the facades (figs. 11-12). Probably these were column portals, of which a column base and a capital/base are preserved, now set up in front of the church's entrance door in the west (figs. 9-10).

In the Gothic period a major rebuilding of the western section was carried out, involving the demolition of the chancel and apse, after which the nave-chancel was built. Towards the west the nave was lengthened by about eight metres, but the absence of dateable details makes a close dating of the outbuilding difficult. More recent than the nave-chancel, however, is the church's north chapel, whose recess-decorated pediment is well preserved (figs. 16-18). The Late Medieval construction work was concluded with the vaulting-over of the church, presumably done in the decades around 1500. All the vaults are octagonal, with half-brick severies and half-brick-wide ribs that rest on double-bevelled wall and corner piers. The vaults have a distinctive characteristic in the form of a slightly corbelled course at the spring line of the severies (cf. figs. 24-25 and 49), a detail that recurs in several of the churches of the area (cf. Skårup, Tved and Kirkeby pp. 1757, 1838 and 2073).

The erection of the tower was begun around 1591-92, but was only concluded a good seven years later, in 1598. The material is raw fieldstone and medieval brick but repeated repairs and facings have to some extent reduced the original material. The present entrance in the west facade is new, but originally there was a †freestanding

staircase on the south side which was connected to a lintel. This is still preserved as a niche in the back wall of the tower (figs. 6 and 19–20). The tower is crowned by a pitched roof with gables in the east and west, the eastern of which has preserved the original recess decoration (fig. 72).

As part of a major renovation in 1842, a †porch on the south side of the church was demolished and replaced by the southern transept. At the same time the entrance to the church was moved to the west portal in the tower, whose lower floor now functions as the porch. Of the church's many post-medieval maintenance works and changes, the installation of the segmentally arched windows from 1908 is among the most striking.

Furnishings. From the Middle Ages come the Romanesque font (figs. 36–37), and a bell (fig. 56) from 1501, cast by “mvnsson”. The medieval church interior was also typified by †family pews, c. 1500/01, with coats of arms on the ends. Still preserved from the 1500s is a *parish clerk's seat (figs. 46–47) from c. 1530 with the Gyldenstjerne arms on the end that can be seen in Odense Bys Museer. The baptismal dish (fig. 42), of the Nuremberg type is from c. 1550. A presumably Late Medieval †altarpiece and a †pulpit from 1578, both with paintings and inscriptions, stood in the church until 1840–42.

Two inscription tablets (fig. 45) from c. 1615 from a †parson's pew are preserved and hung up in the church; the altar candlesticks (fig. 31) are from the same century, and the Communion set (fig. 27), which was made by Simon Matthiesen, Odense, was donated in 1677 by Birgitte Trolle. From the 1700s come a Baroque chandelier (fig. 53), donated by Anna Cathrine Walkendorff in 1709, and a baptismal angel (fig. 40), made around 1765, which came to the church in 1817. Moreover the church's Communion set for the sick (fig. 30), which it shares with Åstrup Church, was made in 1768 by Oluf Olufsen Rye, Svendborg, and donated by Christian Ditlev Reventlow and Charlotte Amalie Holstein. Two iron-bound money boxes (fig. 55) and a bier (fig. 48) which

is today kept in the loft, must also be assumed to be from the 1700s.

A board listing parsons (fig. 52) is from 1817, while a bell (fig. 58) was cast in 1820 by I. C. and H. Gamst. A *chasuble (fig. 33) from 1839 is preserved in the Folklore Collection of Vester Åby Parish. From the radical restoration of 1840–42 comes the altarpiece (fig. 25) with a painting (fig. 26) by August Thomsen, a Communion table (fig. 25), an altar rail (fig. 25), a pulpit (fig. 49) and organ gallery (fig. 49), while the pews (fig. 49) were partly rebuilt. In the same period the church was also given new altar candlesticks (fig. 32). A chandelier from 1860–80 was hung up in 1976. The wafer box (fig. 29) is mentioned earliest in 1862, the baptismal jug (fig. 43) is from c. 1860 and an altar jug of porcelain from Bing & Grøndahl is from c. 1875. In the chancel stands a parson's pew, chair, probably from 1891. Two altar bowls from the Royal Porcelain Factory are from c. 1900, while a seven-branched candelabrum and a chasuble (fig. 34) came to the church around 1920. The hymn boards (fig. 51) are from 1930–40. An altar rail grating (fig. 49) and two railings between nave and chancel, all of wrought iron made by Hudevad Kunstsmedje, were donated in 1933 by Anna Birgitte Frederiksen. A more recent board listing incumbents is from 1936, a chasuble (fig. 35) made by the Society for Church Art is from 1967 and the next year the church ship (fig. 54), built by H. L. Hansen, Marstal, was hung up. The church's most recent bell (fig. 59) was cast by Petit & Fristen, Holland, and donated by Mary and Niels Jensen in 1987.

Colour scheme. Since 1980 the pews have been in greyish-green shades, with dark red and brown details; the pulpit was painted the same year in grey and brown colours with a few gildings. The striking altarpiece stands as it did originally in oak colouring with gilt details. All the church's woodwork was earlier oak-coloured.

Sepulchral monuments. In the church there is a tombstone from 1724 and a memorial from 1864. Furthermore there is a *churchyard monument from 1617 on a square in the town.